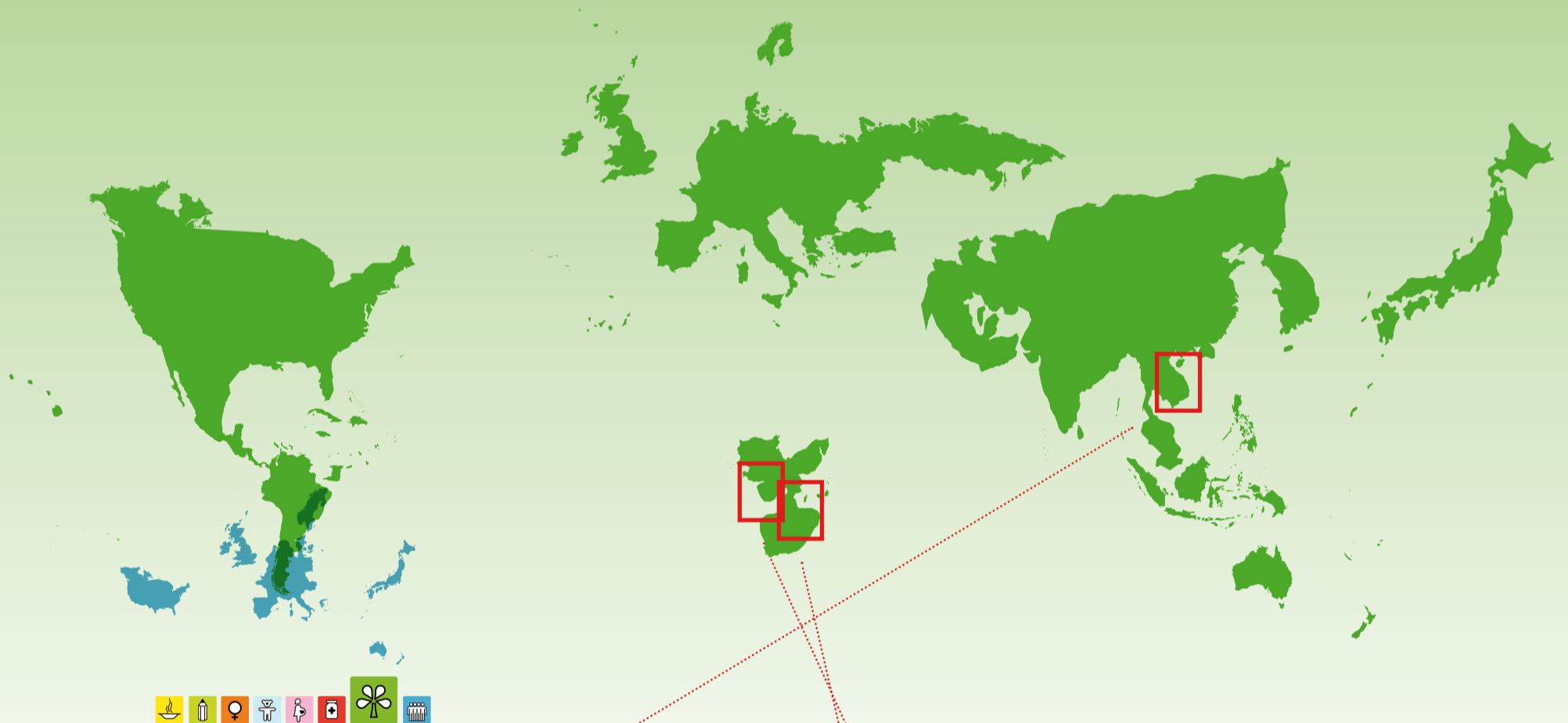

MDG 7

Het waarborgen van een duurzame leefomgeving

5.1 Inleiding	140	5.3 Bossen, biodiversiteit, waterbeheer	151
5.2 Milieudegradatie, energie en klimaat	142	5.3.1 Inleiding: wankelende ecosystemen	151
5.2.1 Inleiding: milieu-wint aan belang	142	5.3.2 Algemene voortgang en trends	151
5.2.2 Algemene voortgang en trends	143	5.3.3 Resultaten op landenniveau	152
5.2.3 Resultaten: nationaal en internationaal	143	5.3.4 Financiële en niet-financiële inzet	155
5.2.4 Financiële en niet-financiële inzet	145	5.3.5 Landencase: Ghana	156
5.2.5 Landencase: Vietnam	146	5.3.6 Conclusies	160
5.2.6 Conclusies	150	5.4 Drinkwater en sanitatie	162
		5.4.1 Inleiding: schoner water, betere sanitatie	162
		5.4.2 Algemene voortgang en trends	166
		5.4.3 Resultaten op landenniveau	168
		5.4.4 Financiële en niet-financiële inzet	169
		5.4.5 Landencase: Mozambique	170
		5.4.6 Conclusies	174

CO₂ Emissies

Jaarlijkse uitstoot van CO₂

Totaal: 28 miljard ton

Omvang van een land =
jaarlijkse uitstoot van CO₂

WEST- EN CENTRAAL-EUROPA

3,9 miljard

Verenigd Koninkrijk

Nederland
0,1 miljard

Duit

Frankrijk

Spanje

Ital

Verenigde Staten van Amerika

5,8 miljard

Canada

Mexico

Venezuela

Brazilië

Argentinië

LATIJS-AMERIKA EN CARIBISCH GEBIED

1,3 miljard

MIDDEN-OOS

1,7 miljard

Alge

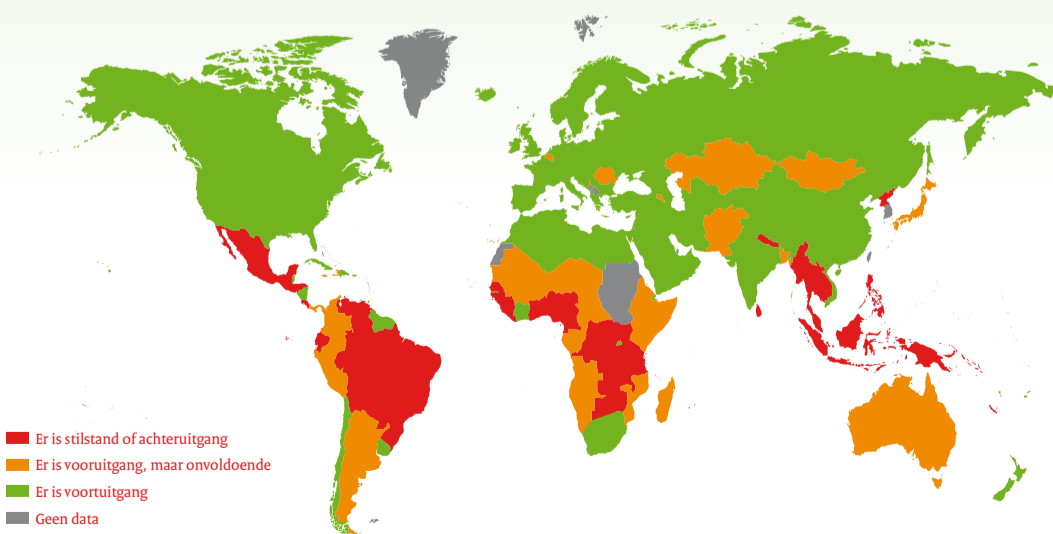
Nigeria

SUB-SAH

0,7 miljard

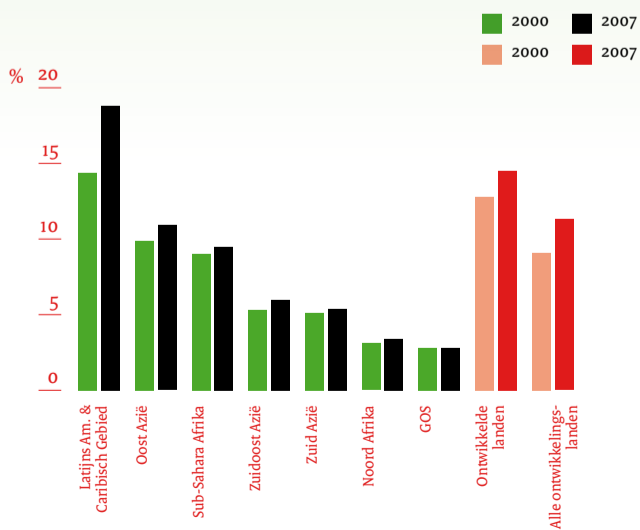
Ontbossing tegengaan: halen de landen het doel?

(Bron: United Nations Statistical Division)

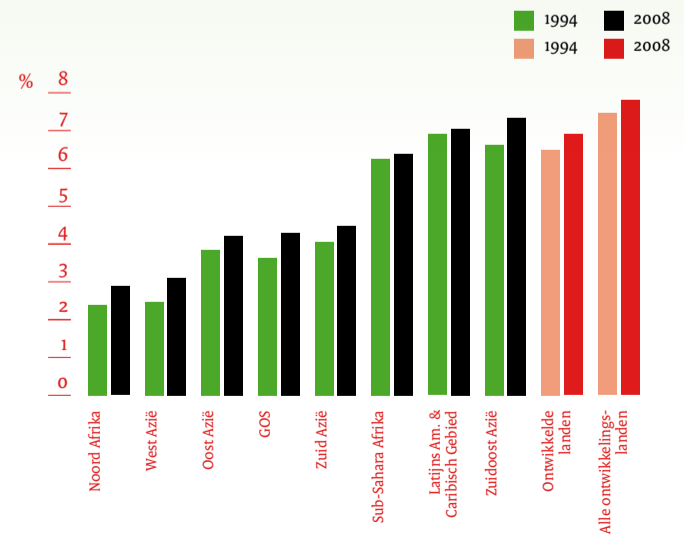

Gedeelte van landelijke en mariene gebieden dat is beschermd in 2000 en 2007
 (Bron: United Nations, Millennium Development Goals Report 2008)

Percentage van het aantal dier en plantensoorten dat met uitsterven bedreigd wordt
 (Bron: United Nations, Millennium Development Goals Report 2008)

5.1

Inleiding

Goed milieubeheer is van levensbelang voor grote groepen armen in ontwikkelingslanden. Zij zijn direct aangewezen op hun leefomgeving voor hun voedsel- en watervoorziening en voor hun inkomen. Bovendien missen zij vaak de mogelijkheden zich aan milieuproblemen te onttrekken doordat zij op plekken wonen waar de leefomgeving slecht is, in sloppenwijken bijvoorbeeld. Ook de autoriteiten in ontwikkelingslanden realiseren zich dat groei, verdeling en ontwikkeling sterk afhankelijk zijn van het milieugebruik, inclusief het gebruik van de beschikbare natuurlijke rijkdommen. Zo bevestigde Ghana dat milieuaantasting het land één procent BBP groei per jaar kost¹.

Millennium Ontwikkelingsdoel 7 (MDG 7) moet een duurzame leefomgeving waarborgen. Een leefomgeving waarin de groei van de welvaart niet ten koste gaat van milieu, natuurlijke hulpbronnen en de vooruitzichten van kwetsbare groepen

en toekomstige generaties. Om dit te bereiken zijn de volgende speciale doelstellingen geformuleerd.

Deze doelstellingen en de daaraan verbonden activiteiten en resultaten worden in dit hoofdstuk als volgt gegroepeerd:

- milieudegradatie, energie en klimaat;
- bossen, biodiversiteit en geïntegreerd waterbeheer;
- water en sanitatie.

De specifieke doelstelling om de levensomstandigheden van sloppenwijkbewoners te verbeteren (Target 7.D) wordt niet apart behandeld, maar komt aan de orde in paragraaf 7.4 'Water en sanitatie'².

Voor de drie thematische groeperingen zijn afzonderlijke resultaatketens beschreven die in de tekst verder zijn uitge-

werkt. Tevens is een aantal landencases opgenomen waarin resultaten worden beschreven die zijn behaald met behulp van Nederlandse financiering via het bilaterale, particuliere en multilaterale kanaal. Het gaat om landen waar Nederland via belangrijke langere termijn programma's actief is en waar een breed scala aan actoren actief is. De volgende landen zijn geselecteerd: Ghana, Mozambique en Vietnam. Bovendien worden in enkele korte boxen beschrijvingen gegeven van andere relevante voorbeelden.

¹ Ghana – Country Environmental Analysis, World Bank November 2007

² De Nederlandse inzet op target 7.D is beperkt tot programma's in de sfeer van drinkwater en sanitatie. Een beperkt aantal maatschappelijke organisaties is breder actief, waarvan Cordaid de grootste speler is met opstartende projecten in Kaapstad, Nairobi en San Salvador. Van de multilaterale organisaties is UN-Habitat op dit beleidsveld actief.

MDG 7: Het waarborgen van een duurzame leefomgeving

Target 7.A:

Integratie van de beginselen van duurzame ontwikkeling in nationaal beleid en nationale programma's en het kenteren van het verlies van natuurlijke hulpbronnen

- 7.1 Aandeel landareaal bedekt met bos
- 7.2 CO₂-emissies: totaal, per capita en per \$1 BBP
- 7.3 Consumptie van ozonverminderende substanties
- 7.4 Aandeel visbestanden met veilige biologische grenzen
- 7.5 Aandeel van de totale waterhoeveelheid die gebruikt wordt

Target 7.B:

Beperking van het verlies aan biodiversiteit, inclusief een aanzienlijke beperking in 2010

- 7.6 Aandeel van beschermde gebieden op land en in zee
- 7.7 Aandeel van met uitsterving bedreigde diersoorten

Target 7.C:

Halvering, per 2015, van de hoeveelheid mensen zonder duurzame toegang tot veilig drinkwater en sanitatie

- 7.8 Aandeel van de bevolking dat verbeterde drinkwaterbronnen gebruikt
- 7.9 Aandeel van de bevolking dat verbeterde sanitaire voorzieningen gebruikt

Target 7.D:

Per 2020: een aanzienlijke verbetering in het leven van tenminste 100 miljoen bewoners van sloppenwijken

- 7.10 Aandeel van de stedelijke bevolking dat in sloppenwijken woont

Figuur 5.1 Resultaatketen – armoedebestrijding, milieudegradatie, energie en klimaat

Impact

Verbeterde leefomgeving en bestaansmogelijkheden:

- toename productiviteit en economische bedrijvigheid
- betere kwaliteit oppervlaktewater, bodems en lucht
- besparingen op gebruik conventionele energie
- bestaansmogelijkheden aangepast aan klimaatveranderingen

Verbeterde levenskwaliteit en betere positie vrouwen:

- verminderde gezondheidsrisico's en afname kindersterfte
- verbeterde kwaliteit woon- en werkomgeving
- verminderde werkbelasting van vrouwen

Outcome

Afname milieudegradatie

- minder lucht- bodem- en watervervuiling
- instandhouding natuurlijke hulpbronnen

Outcome

Energie

- armen maken meer gebruik van hernieuwbare energie (biomassa, nieuwe generaties biobrandstoffen)
- verminderde druk op bossen als gevolg van afgenomen brandhoutwinning
- verbeterde schoolgang en economische positie vrouwen.

Outcome

Klimaat

- aanpassing aan klimaatverandering en minder verlies biodiversiteit
- bewustzijn en voorbereiding op gevolgen grilliger weertypes

Outcome

Institutionele aspecten

- beleid op milieu, energie en waterbeheer
- betere wet- en regelgeving
- goede voorlichting en onderwijs
- adequate ruimtelijke ordening
- internationale verdragen worden nageleefd

Outcome

Infrastructuur en instrumentarium

- aantallen milieu effectrapportages en strategische milieu analyses toegenomen, inclusief het gebruik daarvan
- toename naleving regels voor milieubeheer
- meer verantwoord gebruik van schadelijke chemische stoffen
- toename van infrastructuur voor hernieuwbare energie (bv biogasinstallaties)
- financieringsmechanismes voor klimaatbeleid, uitgaande van de koolstofmarkt ontwikkelingslanden.

Outcome

Capaciteit

- vergrote capaciteit overheid en toegenomen bewustwording van de economische en ecologische waarde van milieudiensten en natuurlijke hulpbronnen
- verbeterde capaciteit NGO's
- private sector betrokkenheid bij hernieuwbare energie toegenomen
- vergrote onderzoekscapaciteit
- belanghebbende partijen en sectoren zijn effectief georganiseerd

Output NL/MFS

Bilaterale kanaal

- overheidsbeleid op de thema's (milieudegradatie, energie, klimaat)
- belanghebbenden georganiseerd rondom deze thema's
- beleidswijzigingen doorgevoerd, bv decentralisatie voor betere dienstverlening aan de doelgroepen
- milieu effect rapportages worden gebruikt, duurzaam aanwenden milieugebruiksruimte is beter geregeld
- er zijn markten voor hernieuwbare energie en milieudiensten

Output NL/MFS

Particuliere kanaal

- thema's (milieudegradatie, energie, klimaat) op maatschappelijk niveau geagendeerd
- maatschappelijke controle op overheidsapparaat versterkt
- overheidsbeleid bijgesteld met focus op het bereiken van de doelgroepen

Input Nederland beleid en budget, beleidsdialog, multi-donor samenwerking en afstemming, investeringen, technische assistentie, publiek-private partnerschappen, lobby, belangenbehartiging

Actoren Nederland, partnerlanden, EU, andere donoren en overheden, maatschappelijk middenveld, kennisinstututen, bedrijfsleven, Commissie MER

5.2

Milieudegradatie, energie en klimaat

5.2.1

Inleiding: milieu wint aan belang

Milieu heeft de afgelopen jaren op de internationale agenda sterk aan belang gewonnen, vanwege het pertinenter worden van de voedsel-, energie- en klimaatcrisis en – meer recent – de financiële crisis. Zonder effectief milieubeleid is duurzame ontwikkeling niet mogelijk en ligt politieke instabiliteit door conflicten over natuurlijke hulpbronnen op de loer. In veel landen is inmiddels beleid ontwikkeld dat zich richt op het tegengaan van milieudegradatie. Maar goed beleid betekent nog niet altijd effectief milieubeleid. Milieubeleid wordt nog vaak gefrustreerd door tegenstrijdige belangen (bijvoorbeeld die van de lokale bevolking en bedrijven actief in mijnbouw en tropisch hardhout) en gebrekkige capaciteit.

De resultaatketen (zie vorige pagina) op het gebied van milieudegradatie, energie en klimaat benoemt een goede natuurlijke leefomgeving, adequate aanpassing aan klimaatveranderingen en verbeterde levensomstandigheden als effecten op de lange termijn. Dit laatste effect geldt in het bijzonder voor vrouwen. Zo is aangetoond dat door het gebruik van schonere energiebronnen de gezondheidssituatie van armen en de positie van vrouwen en meisjes verbeteren en ze meer tijd krijgen voor scholing en andere bezigheden. Om deze lange termijn effecten te bereiken, richt de hulp zich op een aantal *outputs* en uitkomsten (*outcomes*) op het terrein van ontwikkeling van instituties, opbouw van capaciteit, beleidshervormingen en de introductie van nieuwe en hernieuwbare technologieën en energiebronnen. Bij milieu gaat het o.a. om het gebruik van milieu effect rapportages en strategische milieuanalyses, bij klimaat o.a. om het ontwikkelen van financieringsmechanismen om klimaataantasting te voorkomen. Bij energie gaat het vooral om de introductie van concrete voorzieningen, zoals de installatie van efficiënte kookgasinstallaties (zie de case over Vietnam).

Om bij te dragen aan deze effecten op lange termijn zet Nederland in op een aantal terreinen: de opbouw van capaciteit, beleidshervormingen en hernieuwbare energie, waaronder het gebruik van aangepaste technologie (zonne-energie, klein-

schalige waterkrachtbronnen, windenergie, biogas, geothermische energie) en de duurzame ontwikkeling van biobrandstoffen. Verder richt de steun zich op het thema klimaat. Daarbij gaat het niet alleen om het tegengaan van klimaat-aantasting (mitigatie), maar ook om de aanpassing aan klimaatveranderingen (adaptatie).

Energie en klimaat zijn relatief nieuwe onderwerpen in het Nederlandse OS-beleid. In de beleidsbrief “Een zaak van iedereen” van 2007 wordt voor het eerst aangekondigd dat Nederland intensief zal inzetten op duurzaamheid, energie en klimaat. Over de rapportageperiode 2007-2008 zijn de concrete resultaten van deze thema’s daarom nog beperkt, vooral waar het lange termijn resultaten betreft. Voorts geldt dat veel van deze inzet gericht is op beleidshervormingen en de versterking van instituties en capaciteit. De resultaten op klimaatgebied zijn vaak minder concreet van aard dan de resultaten op het gebied van hernieuwbare energie.

De Nederlandse inzet kenmerkt zich door nauwe samenwerking met nationale overheden, multilaterale organisaties, maatschappelijke organisaties en andere donoren. Om positieve en blijvende (duurzame) effecten te bereiken, is het van belang dat de diverse betrokkenen in de keten elkaar aanvullen. De bilaterale ondersteuning is in toenemende mate gericht op het hanteren van de principes van duurzaamheid in nationaal beleid. Deze vindt veelal plaats binnen een sectorale benadering en vertaalt zich in sterkere nationale milieustellingen, effectief lokaal bestuur, wetgeving, *accountability* (rekenschap afleggen over resultaten), marktwerking, gekwalificeerde menskracht en adequate begrotingen. De Nederlandse maatschappelijke organisaties (Both ENDS, IUCN, WWF, Hivos etc) dragen met hun lokale partners bij aan duurzaamheid via lobby, beleidsbeïnvloeding en de controle op beleidsuitvoering. De private sector draagt bij aan een efficiënt aanbod van diensten en producten. Door kennisinstellingen – lokale en internationale – worden nieuwe technologieën en aanpakken

ontwikkeld en nieuwe wetenschappelijke inzichten verkregen, bijvoorbeeld in de gevolgen van de opwarming van de aarde. Bovendien is een start gemaakt met partnerschappen met het Nederlandse bedrijfsleven, zoals op hernieuwbaar energiegebied. In het kader van het akkoord van Schokland zijn afspraken gemaakt met maatschappelijke organisaties en bedrijven over energie, water en sanitatie, certificering van hout uit de Amazone, certificering voor duurzame biomassa en het beheersbaar maken van klimaatrisico’s. Hier worden de eerste resultaten geboekt zoals ook in hoofdstuk 6 wordt beschreven.

Multilaterale organisaties dragen op tweeërlei wijze bij aan gewenste effecten. Ontwikkelingsbanken (o.a. de Wereldbank, de Aziatische en Afrikaanse Ontwikkelingsbanken) investeren via zachte leningen in de milieu-infrastructuur, waarbij het in de energiesector om aanzienlijke investeringen gaat. Daarnaast versterken VN-organisaties zoals UNDP de capaciteiten van individuen en organisaties, zodat zij zelf beleid maken en uitvoeren.

5.2.2

Algemene voortgang en trends

De maatschappelijke en politieke aandacht voor de internationale milieuproblematiek is de laatste jaren sterk toegenomen. Door het uitkomen van de film *An inconvenient truth* in 2006 en het toekennen in 2007 van de Nobelprijs voor de vrede aan het Intergovernmental Panel on Climate Change (IPCC) en Al Gore is er een hernieuwde focus ontstaan op de klimaatproblematiek en de opwarming van de aarde. Onder het Kyoto-protocol werd reeds gestreefd naar het terugdringen van de CO₂-uitstoot met vijf procent in 2012, vergeleken met 1990. Daarnaast zijn er Europese doelstellingen opgesteld voor het gebruik van hernieuwbare energie (20 procent van de totale voorziening in 2020) en energie-efficiëntie (20 procent besparingen in 2020). Hiermee wordt wereldwijd aan de MDG-doelstelling voor de CO₂-uitstoot (Target 7.2) gewerkt. De resultaten vallen vooralsnog tegen. In het *VN MDG Rapport 2008* wordt aangegeven dat de CO₂-emissies in 2005 wereldwijd 28 miljard metrische ton bedroegen en een stijgende lijn vertoonden. Wereldwijd namen de emissies toe met een verontrustende 30 procent in de periode tussen 1990 en 2005. De uitstoot blijft het hoogst in de ontwikkelde landen, namelijk gemiddeld 12 metrische ton per hoofd, vergeleken met 3 metrische ton per hoofd in ontwikkelingslanden en 0,8 metrische ton in Sub-Sahara Afrika.

Tijdens de klimaatconferentie in Bali (2007) is overeengekomen dat niet alleen mitigatie, maar ook adaptatie onderdeel moet zijn van een nieuw klimaatverdrag. Om dit te bereiken moeten technologieën en financieringsmechanismen verder worden ontwikkeld en dienen deze beschikbaar te worden gesteld aan ontwikkelingslanden die ernstige gevolgen van de klimaatverandering ondervinden. Het gaat hierbij om laaggelegen deltagebieden (Vietnam, Bangladesh), eilanden die net boven het zeeniveau uitsteken (Malediven, delen van de Comoren), maar ook bergstaten die hun gletsjers en daarmee waterbronnen zien verdwijnen. De Nederlandse regering heeft, bij monde van Minister Koenders, “de vervuiler betaalt” erkend als leidend principe voor de financiering van adaptatie in ontwikkelingslanden. Dit houdt in dat degenen die veel CO₂ uitstoten de kosten betalen voor aanpassing aan klimaatver-

andering voor anderen die maar weinig CO₂ uitstoten, maar wel onder de gevolgen lijden. Dat zijn meestal ontwikkelingslanden.

Wat energie betreft zijn wereldwijd nog altijd 2,5 miljard mensen aangewezen op biomassa (brandhout, landbouwafval en gedroogde mest) voor hun kookenergie. Dit aantal zal door de verwachte bevolkingstoename stijgen tot 2,7 miljard in 2030 (OESO, IEA), waarvan 93 procent van de rurale bevolking in Sub-Sahara Afrika deel uitmaakt. Het gebruik van biomassa als kookenergie heeft grote schadelijke effecten voor de gezondheid, vooral voor vrouwen en kinderen, en het milieu. De WHO schat dat 1,3 miljoen mensen jaarlijks vroegtijdig sterven als gevolg van luchtvervuiling binnenshuis door gebruik van biomassa (ter vergelijking: 1,2 miljoen mensen sterven vroegtijdig aan malaria). In veel ontwikkelingslanden is op nationaal niveau het gebrek aan energie duidelijk merkbaar. Senegal gaf in 2006 aan dat door de energiecrisis de groei van het BBP twee procent achterbleef. Oeganda gaf aan dat in datzelfde jaar de energiecrisis en de beperkte dekking van het elektriciteitsnet de economische ontwikkeling verminderden.³

5.2.3

Resultaten: nationaal en internationaal

De aanpak op het gebied van milieudegradatie, energie en klimaat verschilt en leidt daardoor tot verschillende soorten resultaten. Bij het tegengaan van milieudegradatie ligt de focus sterk op het ontwikkelen van nieuw nationaal milieubeleid, institutionele hervormingen en de introductie van instrumenten als milieueffectenrapportages (MER). Op energiegebied gaat het voornamelijk om de introductie van alternatieve bronnen van energieopwekking. Op het gebied van klimaat hebben de inzet en eerste resultaten veel meer een internationaal karakter.

Afname milieudegradatie door verbeterd milieubeleid

Zoals in de resultaatketen werd beschreven, is het tegengaan van milieudegradatie van direct belang voor de leefomgeving en bestaansmogelijkheden voor armen. In landen als Albanië, Bolivia, Colombia, Ghana, Guatemala, Indonesië, Kaapverdië (tot 2007), Mongolië, Pakistan, Senegal, Suriname en Vietnam richt de Nederlandse steun zich daarom op directe ondersteuning en verbetering van het nationale milieubeleid, meestal door een sectorale benadering. Een belangrijke component daarvan is capaciteitsversterking van milieuministeries, onderzoeksinstituten en maatschappelijke organisaties. Dit heeft ertoe geleid dat de plannings-, begrotings- en uitvoeringscapaciteit van milieuministeries is versterkt en er in het nationale beleid meer rekening wordt gehouden met aspecten van duurzame ontwikkeling. Voorbeelden zijn de aanpak van vervuiling, maar ook verbeterd bosbeheer en verminderd gebruik van schadelijke chemische bestrijdingsmiddelen (o.a. in de katoenteelt in Benin).

Een recente IOB-evaluatie⁴ concludeert dat toepassing van de sectorale benadering in de milieu- en watersector duidelijk heeft bijgedragen aan het versterken van de aansturing en het bestuur van de sector op centraal niveau. IOB constateert voorts dat de toepassing van de sectorale benadering heeft geleid tot betere coördinatie en samenwerking tussen donoren en tot verbeterde aansluiting (*alignment*) van de hulp op de natio-

nale systemen en procedures. De evaluatie noemt ook een aantal specifieke aandachtspunten. Doordat in de beginfase veel tijd en energie is gestoken in het overleg op centraal niveau, is er nog te weinig aandacht uitgegaan naar de deelname van andere actoren en belemmeringen voor effectievere dienstverlening op lokaal niveau, waaronder fiscale decentralisatie en lokale capaciteitsproblemen. De les – die trouwens ook uit andere evaluaties naar voren komt – is dat de dienstverlenende kant van de sectorale benadering van overheden en donoren evenveel aandacht moeten krijgen als het stellen van kaders en het scheppen van voorwaarden. Daarnaast is het van belang dat de centrale doelstelling van armoedebestrijding voldoende wordt geoperationaliseerd. Door de samenwerking met de centrale overheid en het versterken van instituties en capaciteit is een focus op armoedebestrijding niet per se gegarandeerd, ook al zijn deze hervormingen een voorwaarde voor effectieve armoedebestrijding op de middellange- en lange termijn. De les die hieruit valt te trekken is dat blijvende aandacht voor directe armoedebestrijding noodzakelijk is, zowel in de dialoog met de ontvangende overheid als via concrete verbetering van basisvoorzieningen.

Om de toepassing van milieuwet- en regelgeving te versterken wordt door de Commissie MER de ontwikkeling en het gebruik van milieueffectrapportages (MER) en strategische milieu analyses (SEA) bevorderd. Kaapverdië is een goed voorbeeld van een land waar een combinatie van begrotingssteun en de introductie van milieueffectrapportages tot verbeteringen heeft geleid.

In 2007 heeft de Commissie MER in samenwerking met het DGIS in zeven landen (Bolivia, Ghana, Jemen, Colombia, Guatemala, Armenië en Indonesië) en in twee regio's (Centraal Afrika en de Mekong delta) de lokale systemen voor MER en SEA (strategische milieuanalyses) versterkt. Ook zijn voorbereidende werkzaamheden gestart in acht partnerlanden (Benin, Ethiopië, Mozambique, Senegal, DR Congo, Pakistan, Albanië en Georgië). De focus ligt daarbij op armoedebestrijding, wederopbouw,

klimaat, energie, waterprogramma's en biodiversiteit. Concrete resultaten zijn adviesrapporten via inspraakrondes, handboeken voor het gebruik van MER en SEA, bewustwording en getrainde ambtenaren. Milieueffectrapportages en -analyses zijn verplichte instrumenten bij investeringen van ontwikkelingsbanken als de Wereldbank en de African Development Bank. Uiteindelijk leidt dit tot een beter milieu, verminderde armoede en beter bestuur. Daarbij blijft het noodzaak dat de bevindingen van de MER worden vertaald in concrete maatregelen en naleving van wet- en regelgeving. Dit gebeurt in steeds grotere mate, zoals het voorbeeld van Kaapverdië laat zien.

Hernieuwbare energie

In een recente impactevaluatie van de Wereldbank⁵ komt naar voren dat toegenomen gebruik van elektriciteit leidt tot verbeterde luchtkwaliteit binnenshuis (door andere kookmogelijkheden), betere gezondheidsfaciliteiten (onder meer koeling medicijnen, goed licht om operaties te kunnen uitvoeren) en betere beschikbaarheid van informatie (leeslampen, radio's, internet). Hierdoor zijn armen beter in staat in hun bestaan te voorzien.

Nederland heeft zichzelf ten doel gesteld om in 2015 tien miljoen arme mensen in ontwikkelingslanden van moderne energie te voorzien. Via diverse door Nederland gefinancierde programma's met, o.a. GTZ, ETC en SNV (zie bijlage) zijn in de periode 2004-2007 reeds 5,5 miljoen mensen moderne, duurzame energievormen gaan gebruiken. Dit zijn biogasinstallaties, kleinschalige waterkrachtcentrales, zonnepanelen etc. Op basis van de laatste berekeningen bedroeg het totaal aantal mensen eind 2008 reeds 6,3 miljoen⁶.

Multilateraal wordt samengewerkt in het Energiefonds voor Afrika (Wereldbank, IFC en de Afrikaanse Ontwikkelingsbank) in het ASTAE (Asia Sustainable Technology and Alternative Energy) programma voor Zuidoost-Azië en het ESMAP (Energy Sector Management Assistance Programme). Resultaten van deze samenwerking zijn o.a. meer kennis over de toepassing van hernieuwbare energie, versterking van nationale organi-

saties voor hernieuwbare energie en toegang tot dergelijke energie voor armen. Zo zijn in Zambia waterkrachtcentrales opgezet en in Mongolië zonne-energie-programma's. In Zuidoost Azië worden energieleningen verstrekt aan projecten die gebruik maken van hernieuwbare energie.

Bilateraal wordt in een regionaal programma voor het Grote Merengebied gewerkt aan de renovatie van bestaande waterkrachtcentrales, transmissie van elektriciteit, uitbreidingsprogramma's van het elektriciteitsnet en decentrale energieprogramma's. De methaanwinning uit Lake Kivu neemt hier een speciale plaats in. In Rwanda is een nationaal energieplan ontwikkeld waarin hernieuwbare energie staat opgenomen en in de DR Congo wordt een programma uitgewerkt voor het vernieuwen van het elektriciteitsnet van Kisangani. In Indonesië wordt een landelijk opererend energieprogramma ondersteund via Nederlandse energiepartners waaronder Senter-Novem, de Wereldbank en GTZ. Resultaat is dat er duizenden huishoudens worden aangesloten op het elektriciteitsnet en dat er zonnepanelen en kleine waterkrachtcentrales zijn geïnstalleerd. Ook is er nu schonere energie beschikbaar in de vorm van biogas en plantaardige oliën.

In de samenwerking met de maatschappelijke organisaties en het bedrijfsleven zijn vele nieuwe initiatieven ontplooid. SNV voert biogasprogramma's uit in Azië en met SNV/HIVOS wordt een biogasprogramma voor zes Afrikaanse landen opgezet. Het Global Village Energy Partnership versterkt lokale kleinschalige privéondernemingen in ontwikkelingslanden. De Free Energy Foundation werkt aan uitbreiding van het gebruik van zonne-energie in Afrika. In de partnerschappen met Nuon, Philips en het *Access to Energy*-fonds van FMO wordt lokaal samengewerkt met ondernemingen die elektriciteit op basis van hernieuwbare energie leveren aan klanten. Zo komen energiezuinige producten beschikbaar op lokale markten. Ook hier dragen de resultaten bij aan armoedebestrijding en economische ontwikkeling, een verminderde toename van CO₂-uitstoot en de versterking van de positie van de vrouw.

Milieuanalyses in Kaapverdië

Het Kaapverdise Ministerie van Milieu heeft in de periode 2005-2008 stevig de leiding genomen bij de uitvoering van het eigen beleid. De basis hiervoor werd gelegd met behulp van de Nederlandse begrotingssteun aan de milieusector in Kaapverdië gedurende 2005-2006, die in 2007-2008 werd voortgezet door Spanje en Oostenrijk. Het Kaapverdise Ministerie van Economische Zaken heeft begin 2008 de vergunning voor de bouw van een toeristische jachthaven aangehouden, omdat de milieueffectrapportage onvoldoende aantoonde dat schade aan kwetsbare ecosystemen zou worden voorkomen. Ontwerp, locatie en beschermende maatregelen worden nu heroverwogen. Ook slagen de Kaapverdise autoriteiten er nu beter in om het afgraven van stranden voor zand voor de bouwsector aan te pakken. Verder zullen zij met steun van de Commissie MER binnenkort een strategische milieuanalyse uitvoeren van het concept-nationale plan voor toerismeontwikkeling. Kaapverdië maakt dus goed gebruik van het milieueffect-instrumentarium en voorkomt hiermee dat de economische ontwikkeling van het land, die zo nauw samenhangt met de natuurlijke hulpbronnen, ten koste gaat van diezelfde hulpbronnen.

5.2.4

Financiële en niet-financiële inzet: hogere uitgaven, grote aandacht voor milieu

Klimaat: mitigatie en adaptatie

Op klimaatgebied hebben de discussies en onderhandelingen en ook de Nederlandse inzet tot nu toe vooral een internationaal karakter (zie ook hoofdstuk 6). In de periode 2007-2008 is – als gevolg van de klimaatop in Bali (2007) – adaptatie een belangrijk element geworden in de internationale klimaatonderhandelingen. In 2008 heeft een aantal landen een totaalbedrag toegezegd van 6 miljard euro voor een internationaal klimaatfonds voor mitigatie en adaptatie, dat door de Wereldbank beheerd gaat worden. Nederlandse inspanningen resulteerden erin dat in dit fonds een speciale faciliteit voor hernieuwbare energieprogramma's in ontwikkelingslanden komt. Daarnaast is mede door Nederland het thema van vermeden ontbossing in de onderhandelingen over een nieuw klimaatverdrag op de agenda gezet. Vermeden ontbossing betekent dat landen financieel worden gecompenseerd voor het handhaven van hun bosareaal, waardoor de uitstoot van CO₂ niet verder toeneemt.

Voor de uiteindelijke effecten in ontwikkelingslanden is een belangrijke ontwikkeling dat steeds meer actoren zich bewust worden van de aantasting van het milieu en de noodzakelijke aanpassing aan klimaatveranderingen. Nieuwe samenwerkingsverbanden, aangepaste technologieën en financieringsmechanismen worden ontwikkeld zodat ontwikkelingslanden zich kunnen aanpassen aan de gevolgen van de verandering van het klimaat. De aandacht voor klimaatadaptatie neemt toe op nationaal niveau. In 2008 heeft bijvoorbeeld het nieuwe Ministerie van Milieu in Peru adaptatie tot één van de speerpunten van beleid gemaakt. Een aantal gebieden in de Andes in Peru is van groot belang voor de klimatologische omstandigheden in de gehele Andes-regio. Peru heeft zich daarom voorgenomen om op regionaal niveau de leiding te nemen in het ontwikkelen van adaptatiebeleid voor de internationale klimaatonderhandelingen. Het ministerie werkt hierin nauw samen met lokale NGO's zoals AEDES (Asociación Especializada para el Desarrollo Sostenible). Het Nederlandse Both ENDS en andere NGO's volgen dit proces nauwlettend om zo bij te kunnen dragen aan dit beleid.

In 2007 namen Nederlandse maatschappelijke organisaties, verenigd in de nationale *HIER* klimaatcampagne, het initiatief om een nationale bijeenkomst over adaptatie te organiseren. De deelnemers vertegenwoordigden milieu- en ontwikkelingsorganisaties. Ook die laatste groep raakt in toenemende mate overtuigd van de noodzaak om rekening te houden met de effecten van klimaatverandering in hun programma's en projecten. Een voorbeeld van adaptatie is een programma van het Nederlandse Rode Kruis Klimaat Centrum dat bij nationale verenigingen in ontwikkelingslanden capaciteit opbouwt voor het omgaan met de steeds vaker voorkomende extreme weertypes. Ook is een begin gemaakt met het ontwikkelen van nieuwe samenwerkingsverbanden tussen universiteiten, verzekeringsmaatschappijen, DGIS/VROM en milieuorganisaties, die waarschijnlijk in 2009 geoperationaliseerd gaan worden.

In onderstaande tabel staan alle uitgaven vermeld op milieugebied, exclusief die voor water en sanitatie. Hieruit blijkt dat de uitgaven zijn gestegen, hetgeen in belangrijke mate een gevolg is van de extra middelen voor hernieuwbare energie.

Door de grote politieke en maatschappelijke aandacht voor milieu en de huidige voedsel-, energie- en financiële crises ontwikkelen veel landen nieuw beleid op het gebied van milieudegradatie, energie en klimaat. Door de capaciteit van overheden en maatschappelijke organisaties met training, technische assistentie en financiering te verbeteren wordt de stap gemaakt van concrete *outputs* (aantal mensen dat profiteert van hernieuwbare energiediensten) naar de ontwikkeling van lokale markten en daaraan verbonden financieringsmechanismen. Daarmee kunnen programma's grootschaliger en duurzamer worden uitgevoerd en opgedane ervaringen worden toegepast in andere regio's. Zo wordt er naar gestreefd het hieronder beschreven biogasprogramma in Vietnam ook uit te voeren in zes landen in Afrika voor ongeveer 350.000 gebruikers.

Bovendien is er een groeiende trend naar marktontwikkeling door steun aan het midden- en kleinbedrijf (*FMO Access to Energy Fund*, *Daey Ouwens fonds*), samenwerking met grote bedrijven (Philips, Nuon) en toegang tot micro-financiering. Een andere trend is een toenemend gebruik van een regionale aanpak vanwege de grootschaligheid van energie-investeringen.

Onder druk van de lobby van NGO's, media en parlement worden overheden en bedrijven ook steeds meer aangesproken op transparantie (doorzichtbaarheid van bestuur) en verantwoording als element van goed milieubestuur. In landen als Ghana, Senegal en Benin wordt daarom ingezet op een verbetering van de openbare financiën en aanstedingsprocedures, vooral voor grootschalige infrastructurele projecten. De speciale rol van vrouwen bij het verzamelen van brandstof werd eerder toegelicht en vraagt om bijzondere aandacht. Op beleidsniveau steunt Nederland het mondiale *gender and energy* netwerk ENERGIA dat door trainingen en ondersteuning van vrouwengroeperingen gender in alle internationale fora onder de aandacht brengt en capaciteit in ontwikkelingslanden opbouwt.

- 3 Worldbank. *First-Hand View of Africa's Power Crisis*. Nov. 2006. [Energy Outlook 2006, OECD/IEA. WHO Statistical Information System \(www.who.int\)](#).
- 4 IOB Evaluatie Sectorsteun in milieu en water, no. 317, oktober 2008
- 5 *The welfare impact of rural electrification: a reassessment of the costs and benefits*. World Bank, an IEG impact evaluation 2008
- 6 Interne monitoring DMW Energiecluster

Figuur 5.2 Uitgaven voor milieu per kanaal (Mln EUR)
(Bron: Ministerie van Buitenlandse zaken (FEZ))

5.2.5

Vietnam

Ontwikkeling van een duurzame biogassector

In Vietnam is de slechte energievoorziening voor armen op het platteland een belemmering voor een duurzame en evenwichtige ontwikkeling. Daarom wordt door de autoriteiten het gebruik van alternatieve bronnen gestimuleerd, waaronder het gebruik van biogas. De impact van het biogasprogramma in Vietnam is groot. Allereerst is er een toename van de productiviteit en economische bedrijvigheid door de bouw en het onderhoud van huishoudelijke biogasinstallaties, vooral op het platteland. De totale jaarlijkse omzet in zowel 2007 als 2008 is geschat op 5 miljoen euro, de werkgelegenheid op 225.000 mensdagen. De installaties dragen bij aan een verbetering van de luchtkwaliteit door vermindering van stank van dierlijke mest. De kwaliteit van de woonomgeving van ongeveer 150.000 mensen is in deze periode toegenomen. Bovendien wordt in belangrijke mate bespaard op het gebruik van traditionele en/of fossiele brandstoffen. Op en rond het boerenbedrijf is verder sprake van betere sanitatie, terwijl het koken op biogas in vergelijking met biomassa snel, schoon en comfortabel is. Dit laatste komt vooral de gezondheid en positie van vrouwen en kinderen ten goede, terwijl per dag circa 1,5 uur aan tijd wordt bespaard omdat niet langer brandstoffen hoeven te worden verzameld.

Het biogasprogramma in Vietnam kent zowel successen als uitdagingen. De start vond plaats in 2003 in 10 provincies en is geleidelijk uitgebreid naar een totaal van 28 provincies in 2008. Daarmee beslaat het programma nu ongeveer de helft van het gehele land. De provincies dragen ook bij aan de uit-

voering van het programma. Provinciale ambtenaren worden ingezet voor promotie, kwaliteitscontrole en het monitoren van het programma. Deze provinciale betrokkenheid heeft bijgedragen aan de toename van de bouwproductie (zie grafiek). Op nationaal niveau heeft de overheid richtlijnen en standaarden voor de installaties vastgesteld evenals richtlijnen voor de voorlichting aan en training van (mogelijke) gebruikers. In 2007 en 2008 zijn ongeveer dertig duizend installaties gebouwd.

Het biogasprogramma in Vietnam wordt sinds 2003 uitgevoerd door het Ministerie van Landbouw en Rurale Ontwikkeling (MARD), daarbij ondersteund door de Nederlandse Ontwikkelingsorganisatie SNV. Met een subsidie van DGIS bevindt dit programma zich momenteel in de tweede fase nadat fase 1 in januari 2006 succesvol was afgerond. De technologie is gebaseerd op de vergisting van dierlijke mest, eventueel in combinatie met toiletafval. De technologie is simpel en wordt uitsluitend op huishoudelijke schaal toegepast. De investeringskosten van een gemiddelde installatie met een inhoud van 10 m³ bedragen circa 340 euro waarvan 85 procent door de boeren zelf wordt ingebracht. Het biogasprogramma verschaft het restant als investeringssubsidie. In de Vietnamese context – een socialistisch land – is het niet verbazingwekkend dat de overheid (MARD en de deelnemende provincies) een belangrijke speler is in het programma. SNV heeft op diverse manieren groepen uit andere sectoren bij het programma betrokken, zoals metselaars uit de informele private sector

die biogasinstallaties bouwen en onderhouden. Deze groepen worden voorgelicht over de mogelijke registratie van hun bedrijf en ondersteund op het gebied van management en marketing. Ook wordt uitbesteding van diensten aan gespecialiseerde organisaties en instituten bevorderd. Zo zijn verschillende vakscholen in het land geselecteerd en toegerust om de metselaars van biogasinstallaties en provinciale ambtenaren te trainen.

Gezien de successen in Vietnam wordt de aanpak nu ook in andere landen in Azië en Afrika toegepast. SNV ondersteunt in diverse landen programma's die op marktgerichte wijze toewerken naar de ontwikkeling en uiteindelijke verduurzaming van biogassectoren. Het totale productievolume in 2008 in alle landen bedraagt naar schatting een kleine 35.000 installaties. Daarmee is het aantal biogas-huishoudens dat eind oktober 2008 op biogas is aangesloten gestegen tot boven de 245.000.

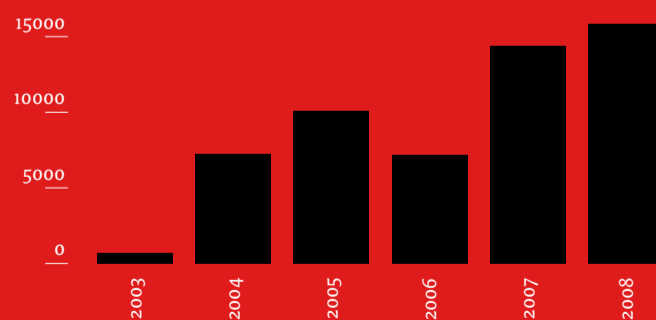

Inwoners	81.625.000
Oppervlakte	331.689 km ² (8,0 x Nederland)
Hoofdstad	Hanoi
Religie	Boeddhisme 9% Christendom 7% Hoa Hao 1,5% Cao Dai 1,1%
Etniciteit	Vietnamezen 86% Tay 1,9% Thais 1,7% Muong 1,5% Khmer 1,4% Chinezen 1,1% Nun 1,1% Hmong 1%

Geboortecijfer	17 per 1000 inwoners
Sterftecijfer	6 per 1000 inwoners
Zuigelingensterfte	25 per 1000 geboortes
Levensverwachting	70
Analfabetisme	9,7% (>15 jaar)
Voedselvoorziening	10.948 kJ per inwoner per dag (2003)
Gezondheidszorg	1.923 inwoners per arts (2002)
Inenting	99% (2003)
Werk in landbouw	71,5%
Werk in industrie	14,1%
Werk in diensten	14,4%
Koopkracht (BBP)	€ 2.490 per inwoner

Groei BBP '90-'03	5,9% per inwoner/ per jaar
Uitvoer	Aardolie, vis, rijst, koffie, rubber, thee, kleding, schoeisel
Invoer	Machines, aardolieproducten, kunstmest, staal, katoen, graan, cement, motorfietsen
CO ₂ uitstoot	0,8 ton per inwoner (2003)
Energieverbruik	758 kg steenkool equivalent per inwoner (2002)
Energiebalans	25% overschot (2002)

Figuur 5.3 Aantal gebouwde biogasinstallaties per jaar in Vietnam (Bron:SNV)

TOSHIBA

1-DOOR REFRIG
GR-E160
220-240V / 50Hz
THAI TOSHIBA ELECTRIC INDUSTRIES

B COOL BLUE

HANDLING METHOD

Vietnam

Hou Van Han

Wie?

Hou Van Han (41) is metselaar. Hij maakt biogas digesters voor veeteelthouders. Hij woont in het Chuong My District, in de provincie Hanoi.

Hoe bent u betrokken geraakt bij het biogasprogramma?

De plaatselijke autoriteiten zochten deskundige metselaars voor het biogasprogramma. In 2007 deed ik een speciale opleiding, en sindsdien heb ik al zo'n 200 biogas digesters (een installatie waarin mest wordt omgezet in biogas) gemaakt. Met de toename van de veeteelt, groeide ook de vraag naar biogas. Ik ging op zoek naar collega's die mij konden helpen en momenteel werken we met tien metselaars.

Wat betekent het werk in het biogasprogramma voor uw inkomen?

Het zorgt voor belangrijke extra inkomsten, naast het kleine landbouwbedrijf dat ik heb. Ik krijg een vergoeding van 175 euro per maand voor materiaalkosten en voor mijn werkzaamheden. Met dit geld kan ik de levensstandaard van mijn familie verhogen.

Wat zijn de sterke punten van het biogasprogramma?

De mensen kunnen een kleine subsidie krijgen via het programma en microfinanciering aanvragen, waardoor ze geld kunnen lenen tegen een lage rente. De mensen hebben vertrouwen in het programma omdat het kwaliteit levert. Ook zijn er trainingen voor gebruikers. Zoals de cursus 'begin uw eigen bouwbedrijf' die ik in december volgde en waar ik veel van heb opgestoken. Ik kan mijn werk nu zakelijker bekijken.

Wat zijn de zwakke punten van het biogasprogramma?

Dat het programma niet snel kan inspelen op een plotseling groeiende vraag. Hoewel de provinciale autoriteiten mede-investeren is er soms te weinig budget om extra digesters te produceren.

Wat voor invloed hebben de biogas digesters op uw omgeving?

Door deze technologie zijn er in de veeteelt veel minder milieuproblemen, zoals de verspreiding van geur en ziekteverwekkers. Vooral de stank is verminderd en daarom zijn de mensen zeer gelukkig met mijn werk. Ze noemen me zelfs 'Mr. Clean'.

Hoe verhoudt uw project zich tot het halen van millenniumdoel 7?

De productie in de veeteelt stijgt. De meeste kleine veehouders, die vijf tot tien varkens op een halve hectare hielden, hebben hun veestapel uitgebreid tot soms wel dertig stuks. Omdat de huizen dicht bij elkaar liggen, is er veel stankoverlast. Tegelijkertijd groeien ook de grote industriële varkensfokkerijen. Dit veroorzaakt ernstige bedreigingen voor de luchtkwaliteit, het grond- en oppervlaktewater en ons levensmilieu. De digesters zijn niet alleen een bron van energie, maar bieden ook een oplossing voor deze milieuproblemen.

Wat zou u veranderen, als u minister voor ontwikkelingssamenwerking was in Nederland?

Ik zou de Nederlandse inbreng in het biogasprogramma vergroten en activiteiten zoals training, kwaliteitscontrole en onderzoek en ontwikkeling stimuleren. Verder zou een subsidie voor arme mensen de markt voor biogas digesters kunnen stimuleren.

Tekst: Bastiaan Teune
Foto: Vu Duy Thang

5.2.6

Conclusies

Op de thema's milieudegradatie, energie en klimaat worden resultaten geboekt, maar verdere inspanningen blijven nodig, zowel wereldwijd, nationaal als lokaal. Nederland gebruikt daarvoor meerdere kanalen en richt zich op diverse aspecten van de thema's, zoals goed beleid en institutionele capaciteit voor goed bestuur, maar ook investeringen en infrastructuur. Een duurzame leefomgeving is vooral een kwestie van politieke wil van overheden (zoals in Vietnam), voldoende capaciteit van lokale overheden en van betrokkenheid van de private sector en maatschappelijke organisaties en van diegenen die afhankelijk zijn van de natuurlijke omgeving voor hun bestaan. De Nederlandse inzet richt zich erop actoren bij elkaar te brengen en ervoor te zorgen dat inspanningen op elkaar aansluiten.

Wat milieudegradatie betreft is het Nederlandse beleid al langere tijd gericht op het tegengaan van de aantasting van natuurlijke hulpbronnen. Daarmee worden wisselende resultaten geboekt: er zijn successen geboekt, maar de aantasting neemt nog niet in alle partnerlanden af. Instrumenten zoals milieueffectrapportages worden weliswaar steeds vaker toegepast, maar de bevindingen van deze rapportages worden nog niet altijd vertaald in concrete maatregelen en naleving van wet- en regelgeving. De trend is echter positief.

De afgelopen jaren is de aandacht voor energie- en klimaatproblematiek toegenomen, nog verder versterkt door de recente energie-, klimaat- en kredietcrisis. Hiermee wordt een impuls gegeven aan het zoeken naar nieuwe en schonere vormen van energie en energietoepassingen voor armen. Concreet beoogt Nederland dat 10 miljoen mensen in ontwikkelingslanden toegang hebben tot moderne energietoepassingen in 2015 en deze doelstelling zal met de huidige voortgang worden gehaald. Eind 2008 zijn naar schatting 6,3 miljoen mensen op schone energie aangesloten. Deze energie wordt gebruikt in het huishouden en voor economische bedrijvigheid. De schonere, hernieuwbare energiebronnen zijn beter voor de gezondheid en leveren een tijdswinst op, vooral voor vrouwen en kinderen. Concrete maatregelen om verdere klimaatverandering door de uitstoot van broeikasgassen tegen te gaan worden steeds meer genomen. Deze maatregelen alleen zijn echter niet voldoende, omdat landen en armen zich zullen moeten aanpassen aan veranderde klimaatomstandigheden. Daarvoor dienen middelen en technologieën beschikbaar te komen voor aanpassingen van de leefomgeving in ontwikkelingslanden. Nederland zal zich hiervoor blijven inspannen.

5.3

Bossen, biodiversiteit, waterbeheer

5.3.1

Inleiding: wankelende ecosystemen

Wereldwijd worden ecosystemen aangetast. De regio's met de grootste problemen liggen in droge gebieden waar ongeveer twee miljard mensen wonen. Als de bodemvruchtbaarheid achteruit gaat, bossen worden gekapt en de hoeveelheid en kwaliteit van water afnemen, ondervinden vooral armen hiervan de directe gevolgen. Landbouwopbrengsten en visstanden lopen terug, gezondheidsrisico's en ziekten nemen toe. Ontbossing dwingt vrouwen om steeds verder weg brandhout te sprokkelen en drinkwater te halen. Dit leidt tot zware fysieke belasting en veiligheidsproblemen en gaat ten koste van scholing en inkomen.

Sinds de Klimaattop in Bali in 2007 staat het tegengaan van ontbossing in het kader van klimaatverandering hoog op de agenda. Ontbossing is een belangrijk onderwerp in de discussie over een toekomstig klimaatbeleid en beperking van de uitstoot van broeikasgassen. Het voorkomen van het kappen van tropisch regenwoud betekent namelijk dat de hierin opgeslagen hoeveelheid CO₂ niet vrijkomt. Daarin ligt een belangrijk nieuw element voor bescherming van tropische bossen.

De afgelopen jaren heeft een verschuiving plaatsgevonden van milieubehoud naar duurzaam gebruik van bossen en biodiversiteit. Ook wordt gezocht naar innovatieve financiering voor het behoud van biodiversiteit en bossen zoals experimenten met betalen voor biodiversiteit. Deze zijn gericht op behoud van waterstroomgebieden en op duurzame handel van bosproducten, om op deze manier de biodiversiteit te bewaren.

De resultaatketen voor bossen, biodiversiteit en geïntegreerd waterbeheer maakt inzichtelijk hoe Nederland bijdraagt aan het bereiken van de beoogde effecten op lange termijn (impact): instandhouding, verbetering van bossen en ecosystemen, vermindering van armoede door duurzaam gebruik van bossen en biodiversiteit en tenslotte het voorkomen van toekomstige negatieve milieueffecten. Duurzaam gebruik van bossen en biodiversiteit wordt bereikt door overexploitatie van bossen tegen te gaan en te zorgen voor gebruiksrechten en toegang

tot land en water voor de lokale bevolking. Ook vindt bescherming op land en in zee plaats, zodat soortenrijkdom gehandhaafd wordt. Door beter rekening te houden met de belangen van lokale bewoners, gaan duurzaam gebruik van bossen en biodiversiteit hand in hand gaat met armoedebestrijding. De beoogde resultaten op output niveau zijn onder te verdelen in institutionele ondersteuning, technische producten en capaciteitsversterking.

Om deze te bereiken werkt Nederland via diverse kanalen en ondersteunt het meerdere actoren. Iedere actor heeft een eigen aanpak, netwerk, invloedssfeer en levert bouwstenen voor de beoogde lange termijn effecten. De Nederlandse bilaterale samenwerking is vooral gericht op ondersteuning en versterking van de nationale en decentrale overheidsinstanties en betere planning en uitvoering op milieugebied. Samenwerking met ministeries van milieu, planning en financiën vergroot bovendien de kennis en capaciteit van betrokken ambtenaren. Veelal wordt hier bij nauw samengewerkt met multilaterale organisaties, zoals Wereldbank, IFC, EU, ontwikkelingsbanken en andere bilaterale donoren.

Maatschappelijke organisaties, zoals WNF, Both Ends, IUCN, OxfamNovib, ICCO, Cordaid en SNV versterken door o.a. training lokale maatschappelijke organisaties en vertegenwoordigende organisaties van lokale gebruikers van water, bos en land. Zij komen op voor de belangen van de lokale bevolking en dragen ertoe bij dat inspraak in planning en uitvoering wordt vergroot. Daarnaast voeren lokale organisaties programma's en projecten uit, zoals heraanplant of beheer van bos. Afhankelijk van de lokale situatie wordt samengewerkt met andere actoren, zoals kennisinstellingen en bedrijven. Dit is bijvoorbeeld het geval bij de verduurzaming van handelsketens, zoals voor hout, soja, palmolie en cacao. In de volgende hoofdstukken wordt de resultaatketen gebruikt als kader om inzicht te geven in het bereiken van concrete resultaten.

5.3.2

Algemene voortgang en trends

Het monitoren van de doelstellingen op het gebied van bossen, biodiversiteit en waterbeheer vindt plaats aan de hand van de volgende MDG-indicatoren:

- **Bossen:**
 - 5.1. Aandeel landareaal bedekt met bos
- **Zeeën en visbestanden:**
 - 5.4. Aandeel visbestanden met veilige biologische grenzen
 - 5.6. Aandeel van beschermde gebieden op land en in zee
- **Zoetwatervoorraad:**
 - 5.5. Aandeel van de totale waterhoeveelheid die gebruikt wordt
- **Biodiversiteit:**
 - 5.7. Aandeel van soorten dat bedreigd wordt met uitsterven

Volgens het VN MDG Rapport 2008⁷ neemt nog steeds in meer dan de helft van alle ontwikkelingslanden het aandeel land dat bedekt is met bos af. In Sub-Sahara Afrika, Latijns-Amerika en Zuidoost-Azië is de ontbossing het grootst. Alleen in Oost-Azië is door aanplant van bos sprake van enige verbetering. De oorzaken van ontbossing zijn het omzetten van bossen in landbouwgrond, verstedelijking, een groeiende bevolking, houtkap, mijnbouw en olie- en gaswinning. Door nieuwe aanplant, landschappelijk herstel en natuurlijke uitbreiding van het bosareaal vertraagt weliswaar het jaarlijkse verlies aan bosoppervlak, maar de ontbossing blijft enorm. Geleidelijk aan wordt steeds meer bos bestempeld als beschermd gebied. Het totale oppervlak beschermd bos is tussen 1990 en 2005 met 96 miljoen hectare, ofwel een derde, toegenomen. Hierdoor is inmiddels 10 procent van het totale wereldwijde bosareaal beschermd bos.

Visbestanden staan wereldwijd onder druk. Uit gegevens van WWF⁸ blijkt dat tussen 1970 en 2005 het aantal mariene diersoorten is gedaald met gemiddeld 14 procent. Om de visstand te herstellen worden beschermde gebieden aangewezen op zee. In 2007 was dit in totaal 21 miljoen km², hetgeen neerkomt op slechts 0,2 procent van de wereldzeeën. In aanvulling hierop is duurzaam beheer van visbestanden nodig door certificering, zoals via de Marine Stewardship Council (MSC) en vangstbeperkingen.

Figuur 5.4 Resultaatketen Armoedebestrijding, bossen, biodiversiteit en geïntegreerd waterbeheer

5.3.3

Resultaten op landenniveau

Jaarlijks is 1700 m³ water per capita nodig om tegemoet te komen aan de vraag naar water voor landbouw-, industrie-, energie- en milieudoelinden. In Nederland ligt deze beschikbaarheid momenteel op 5.610 m³ per capita. Beneden de grens van 1700 m³ is er zogenaamde 'waterstress', terwijl bij een hoeveelheid lager dan 1000 m³ wordt gesproken over waterschaarste. Door toenemend gebruik door een groeiende wereldbevolking is er veel druk op de beschikbaarheid van (schoon) water. Momenteel leven ongeveer zevenhonderd miljoen mensen in 43 landen beneden de kritische grens en de verwachting is dat in 2025 meer dan drie miljard mensen in 'waterstress'-landen leeft en 14 landen waterschaarste zullen kennen. Vooral in het Midden-Oosten, Noord Afrika, delen van India en China en Sub-Sahara Afrika is toenemende waterstress. Nu al besteden vrouwen en meisjes in ontwikkelingslanden veel tijd aan het putten en vervoeren van water. Als deze trend doorzet, zullen deze taken nog tijdrovender en zwaarder worden.

De Rode Lijst van bedreigde soorten van IUCN⁹ meet trends in het uitsterven van soorten. In Oceanië is de situatie het slechtst en in Zuidoost Azië verslechterend als gevolg van de snelle ontbossing. Van maar liefst 60 procent van de zoogdiersoorten neemt het aantal dieren af. Illustratief is de *Living Planet Index* van WWF (figuur 5.4) waaruit blijkt dat tussen 1970 en 2005 sprake is van een gemiddelde afname van het aantal diersoorten met 28 procent. Afname van populaties brengt de stabiliteit en veerkracht van ecosystemen en voedselketens in gevaar en daarmee ook voor de mens essentiële regulatie- en productie-functies van ecosystemen. Een voorbeeld is het dichtslippen van waterwegen met planten door het verdwijnen van waterplantenetende dieren.

Bovenstaande MDG 7 indicatoren laten treffend zien hoe groot de druk op bossen, biodiversiteit en waterbestanden is. Ondertussen worden lokaal wel concrete resultaten geboekt om deze druk te verminderen. Zo leidde economische ontwikkeling in Costa Rica in het verleden tot groot verlies aan natuur. Pas na de ineenstorting van de vleesindustrie in de jaren tachtig en de grote armoede die dit met zich mee bracht, reageerde de overheid. Boeren kregen betaald voor ecosystemendiensten en ze ontvingen ook subsidie voor herbebossing. De welvaart groeide weer. Migratie naar andere gebieden en steden gaf meer kans op werk. Vooral maatschappelijke organisaties zoals WWF, IUCN en IIED hebben in afgelopen jaren instrumenten voor betalingen voor ecosystemendiensten ontwikkeld. Hoewel veel landen nog in de pilotfase zijn, bestaan er al voorbeelden waar deze betalingsvormen zorgen voor beter stroomgebied-beheer en aanvullend inkomen voor lokale gebruikers.

Alleen met een geïntegreerde aanpak kan de toegang van de mensen tot water en het behoud van ecosystemen gegarandeerd worden. Zo heeft de samenwerking tussen Mauritanië, Mali en Senegal geleid tot belangrijke institutionele, economische en ecologische ontwikkelingen in het grensoverschrijdende stroomgebied van de Senegalrivier. Nederland speelt in Egypte al dertig jaar een belangrijke rol en wordt gezien als leidend in de sector. Het *Egyptian-Dutch Advisory Panel*, dat wordt voorgezeten door de minister van Water en Irrigatie, is een uitstekend platform waar de huidige problemen en uitdagingen in de watersector worden besproken. Tevens speelt het eveneens door Nederland ondersteunde Nile Basin Initiative een belangrijke rol in het gezamenlijk beheer van het voor Egypte onmisbare stroomgebied van de Nijl. Dit heeft ook geleid tot verminderde politieke spanningen tussen de Nijlstaten (Egypte, Soedan, Ethiopië).

Druk op bossen en biodiversiteit wordt verminderd door het aanpakken van de knelpunten in de eerste schakels van internationale handelsketens in ontwikkelingslanden. In hoofdstuk 6 wordt beschreven hoe de overheid en maatschappelijke

organisaties, zoals IUCN, Both ENDS, Oxfam Novib en WNF, hier samen met het bedrijfsleven aan werken. De afgelopen twee jaar hebben maatschappelijke organisaties zich met succes ingezet voor vrijwillige certificering van duurzaam beheerd bos dat voldoet aan FSC-eisen. Het areaal duurzaam beheerd bos neemt langzaam toe, evenals het percentage FSC hout – ook het deel afkomstig uit Afrika – op de Nederlandse markt.

Partnerlanden: Opbrengst en resultaten (output en outcome)

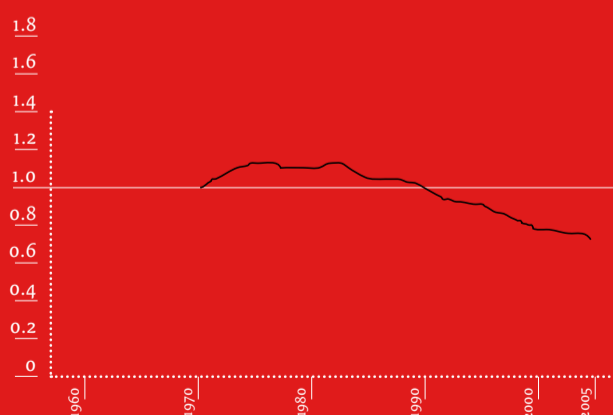
Nederland heeft in een aantal partnerlanden (Colombia, Bolivia, Ghana, Guatemala, Indonesië, Pakistan, Senegal, Suriname en Vietnam) met succes een sectorale aanpak voor milieu ondersteund. Institutionele zwaktes zijn aangepakt en de capaciteit voor onder meer planning, beheer en het monitoren bij lokale en nationale overheden en lokale gebruikers is versterkt. Ook is samengewerkt in concrete programma's voor natuurparken en beschermde gebieden.

Sterkere instituties

De institutionele capaciteit en positie van milieu instanties zijn doorgaans zwak. Hervormingen van de publieke sector, zoals decentralisatie van bevoegdheden, verlopen vaak traag. In veel landen bestaat een zwak controlesysteem wat het tegengaan van corruptiepraktijken en illegale exploitatie van natuurlijke hulpbronnen (bv. houtkap) bemoeilijkt. De Nederlandse samenwerking in het kader van een sectorale aanpak leidt tot een verbeterd beleid, bestuur en betere financiële systemen.

De eerder genoemde *IOB Evaluatie Sectorsteun in milieu en water* constateert dat in Senegal, Kaapverdië, Colombia en Ghana de dialoog over begrotingssteun aan de sector ervoor heeft gezorgd dat de positie van het zwakke ministerie van Milieu en de relatie met de ministeries van Financiën en Planning is versterkt. In Ghana leidde dit tot betere afstemming tussen de milieudienst en commissies voor mijnbouw en bosbouw. Hierdoor kwam illegale houtkap en mijnbouw op de agenda. Bovendien werd gestart met de ontwikkeling van innovatieve

Figuur 5.5 Index voor soortenrijkdom: de Living Planet Index van WWF (Bron: Living Planet Report 2008; WWF)

In het Living Planet Report van 2008 is de Living Planet Index gepresenteerd. Deze index is een indicator voor het voorkomen van 4642 populaties van 1686 diersoorten (land, zoetwater, oceanen), tussen 1970 en 2005. Deze index toont een gemiddelde afname van 28% voor de tropische en de gematigde klimaatzone samen

Betalen voor ecosystemendiensten

Betalingen voor ecosystemendiensten (PES) zijn flexibele, directe en veelbelovende mechanismen waarbij aanbieders van diensten worden betaald door gebruikers. DGIS en DANIDA financieren een programma van CARE en WNF in Peru, Ecuador, Tanzania & Indonesië. Dit programma heeft als doel bovenstroomse ecosystemen te herstellen door verandering van landbouwmethoden in arme gemeenschappen. Volgens PES-contracten betalen benedenstroomse publieke en private partijen (industrie, drinkwater, hydro-energie) voor de inspanningen die de arme bovenstroomse gemeenschappen moeten leveren om te zorgen dat er voldoende water in de bodem wordt vasthouden en het waterpeil in rivieren stabiel blijft (door terrassenbouw, agro-bosbouw etc). Boeren en inheemse volken die de diensten aanbieden worden betaald door bedrijven zoals Coca Cola, Dawasco etc. Zo wordt de natuur beschermd en hebben de arme bewoners een extra bron van inkomen. In Peru, Guatemala en Tanzania hebben private en overheidsorganisaties bijna 1 miljoen euro geïnvesteerd bij het opzetten van de PES programma's. In Peru is de wetgeving voor het beheer van natuurlijke hulpbronnen zodanig aangepast dat dit implementatie van PES-projecten mogelijk maakt, en is uitbreiding naar 17 stroomgebieden voorzien.

systemen voor vergroening van het belastingsysteem. In Kaapverdië, Senegal, Colombia en Ghana werden de aanbestedingsregels bijgesteld en wordt nu toegezien op een striktere naleving. Hierdoor vermindert het risico op corruptie. In Senegal is de integratie van financiering van milieu in de nationale begroting met succes uitgevoerd. Tevens werden de financiële diensten in het ministerie van Milieu en Nationale Parken versterkt. In Senegal wordt een NGO-netwerk ondersteund dat zich richt op bewustwording en informatie-uitwisseling op het gebied van milieu en dat parlementariërs en journalisten van informatie voorziet.

De IOB-evaluatie vermeldt ook aansprekende resultaten in de watersector in Pakistan. In samenwerking met Nederland en de Wereldbank voerde Pakistan gevoelige institutionele hervormingen door, waarbij de overdracht van verantwoordelijkheden naar lokale waterschappen plaatsvond. Hierdoor werd de watertoedeling voor de lokale gebruikers transparanter. In Ghana, Senegal en Kaapverdië is gewerkt aan verbeterde monitoringsystemen. Dat heeft er ook toe geleid dat de overheden in deze landen een strategie hebben opgesteld die is gericht op milieuverbetering, inclusief de bescherming van bossen en biodiversiteit en bijbehorende wet- en regelgeving.

Producten: duurzaam gebruik, duurzame handel

In veel landen is de capaciteit voor beheer en behoud van natuurparken en beschermde gebieden beperkt. Sectorale ondersteuning is dan essentieel. Een goed voorbeeld is de langjarige ondersteuning van het stelsel van beschermde gebieden in Bolivia, dat in totaal 1,1 miljoen vierkante kilometer omvat. Dit komt overeen met een zesde van het Boliviaanse grondgebied of vijf keer de oppervlakte van Nederland. Met financiering van Wereldbank/GEF, Duitsland en Nederland als belangrijkste donoren is dit sinds 1996 uitgegroeid tot een van de succesvolste parkenstelsels van Latijns-Amerika. Het programma heeft het gezamenlijk management van overheid, maatschappelijke organisaties en de lokale inheems bevolking versterkt.

Hierdoor zijn bossen en biodiversiteit behouden maar ook duurzame ontwikkelingsinitiatieven gestart op het gebied van landbouw, houtwinning, toerisme en wildbeheer. Op deze manier levert bescherming uiteindelijk ook inkomsten op voor de lokale bevolking. Daarnaast heeft het programma bijgedragen aan betere ruimtelijke ordening binnen en rondom de beschermde gebieden en aan het vastleggen van landrechten van lokale gemeenschappen.

De maatschappelijke rol van het bedrijfsleven bij de opzet en uitvoering van ontwikkelingsactiviteiten is toegenomen: partnerschappen van bedrijven en maatschappelijke organisaties leveren de lokale bevolking aanvullende en duurzame middelen van bestaan. In Colombia leverde de samenwerking tussen publieke en private sector rond duurzame koffieteel in de regio Narinho resultaten op voor kwetsbare groepen in dit geïsoleerde conflictgebied. Het deelnemende bedrijf Starbucks introduceerde een duurzame productiestandaard voor zijn leveranciers. Het bedrijf is nu nauwer betrokken bij de lokale bevolking, wat ertoe leidde dat kleine producenten zich in groepen organiseerden en er betere afzetmogelijkheden kwamen. Dit heeft de levensstandaard van arme boeren verhoogd. De verbetering van de productiemethoden is ook positief voor het beheer van bossen en biodiversiteit.

Meer capaciteit

In veel ontwikkelingslanden hebben ministeries van milieu een zwakke positie, omdat hun capaciteit, middelen en politiek gewicht beperkt zijn. Daardoor is het niet gemakkelijk om biodiversiteit, natuurbeheer en duurzaam gebruik van natuurlijke hulpbronnen hoog op de nationale agenda te krijgen en strategisch beleid op te stellen en uit te voeren. Juist op milieugebied is lobby- en projectwerk van lokale maatschappelijke organisaties van groot belang om milieu op de agenda te krijgen. Op centraal niveau heeft Nederland met andere donoren, via beleidsdialoog en institutionele ondersteuning, bevorderd dat milieu- en duurzaamheidsthema's konden worden geïntegreerd in de tweede generatie nationale ont-

wikkelingsstrategieën (PRSP's). In Ghana is milieu in het overheidsbeleid geïntegreerd als een 'dwarsdoorsnijdend' thema dat alle sectoren aangaat, waardoor bijvoorbeeld in de landbouwsector het duurzaam gebruik van natuurlijke hulpbronnen nu ook aandacht krijgt. In Vietnam heeft dit ervoor gezorgd dat de aandacht voor de meest kwetsbare groepen die wonen in de bergachtige bosgebieden is vergroot.

In een recente IOB-evaluatie¹⁰ wordt vermeld dat in Vietnam modellen en instrumenten die als proef op lokaal niveau werden ontwikkeld na een aantal jaren binnen de bossensector landelijk worden toegepast. Omdat personen die training en onderwijs hadden gevolgd in Nederland werkzaam bleven in de bossensector, is de onderzoek- en onderwijs capaciteit binnen bestaande organisaties vergroot. Continuïteit werd daarmee gewaarborgd. Hier is duidelijk sprake van een multipliereffect.

Wie hout met een FSC-keurmerk koopt, weet dat het uit een goed bos komt

FSC, de Forest Stewardship Council (Raad voor Goed Bosbeheer), is een internationale organisatie die verantwoord bosbeheer stimuleert. In 2008 heeft het in de bossen van Centraal-Afrika een bijzondere mijlpaal bereikt. De grens van 1 miljoen hectare gecertificeerd FSC-bos werd gepasseerd. In totaal wordt nu 1,2 miljoen hectare bos in het hart van Afrika op een verantwoorde manier beheerd; een oppervlak ter grootte van de provincies Brabant en Gelderland. De tot nu toe gecertificeerde gebieden in de Afrikaanse jungle bewijzen bovendien dat ook de lokale bevolking in sociaal en economisch opzicht profiteert van de FSC-productiewijze en betere prijzen ontvangen voor hun producten. FSC stelt wereldwijde standaarden voor bosbeheer op, met daaraan gekoppeld een keurmerk. Wie een hout- of papierproduct met een FSC-keurmerk koopt, weet zeker dat dit uit goed beheerde bossen komt. De werkwijze van FSC garandeert dat er aandacht is voor ecologische, sociale én economische aspecten van bosbeheer. Met hulp van FSC en WNF spelen lokale maatschappelijke organisaties een belangrijke rol bij de promotie van FSC onder houtkapmaatschappijen en bij de verbetering van flankerend overheidsbeleid. Aan het Centraal-Afrikaanse succes dragen Nederlandse houthandelaren in belangrijk mate bij. Naast de Koninklijke Houthandel G. Wijma & Zonen en Reef Hout Groep voldoen ook het Belgische bedrijf CIB en het Italiaanse SEFAC aan de FSC-standaard. Samen beheren de bedrijven nu 1,2 miljoen hectare bos op verantwoorde wijze.

5.3.4

Financiële en niet-financiële inzet: hoger budget voor bos

Bestedingen op het gebied van bossen, biodiversiteit en geïntegreerd waterbeheer zijn in figuur 5.6 weergegeven. De afgelopen twee jaar is de financiële inzet via het bilaterale kanaal met 37 procent en het particuliere kanaal met 28 procent gestegen. Uitgaven via het multilaterale kanaal zijn gedaald vanwege verminderde bijdragen aan de Global Environment Facility. Voor het vierde kanaal, het private kanaal, zijn geen gecumuleerde cijfers voorhanden. Onder dit kanaal valt onder meer publiek-private samenwerking, ondersteuning van verduurzaming van internationale handelsketens en directe investeringsbijdragen. De uitgaven in het kader van het Regeringsstandpunt Tropisch Regenwoud (RTR) zijn ook onderdeel van de totale bestedingen. Deze bedroegen 73,2 miljoen euro in 2006 en 74,4 miljoen euro in 2007. Voor 2008 worden de uitgaven geraamd op ruim 74 miljoen euro.

Bilateraal ondersteunt Nederland de milieusector, met speciale aandacht voor bossen en biodiversiteit in Colombia, Bolivia, Ghana, Guatemala, Indonesië, Pakistan, Senegal, Suriname en Vietnam. In Benin, Egypte en Vietnam wordt geïntegreerd waterbeheer met sectorale steun versterkt. De afgelopen jaren is de sectorale benadering, waarbij meestal directe steun aan de begroting van de sector wordt verleend, een steeds belangrijker hulpinstrument geworden. De dialoog met de overheid om beleid en uitvoering te versterken is daarbij centraal komen te staan. In Colombia wordt het Nationale Milieu Informatie Systeem (SINA) met sectorale begrotingssteun ondersteund en vindt beleidsoverleg plaats met het ministerie van Milieu. Centraal staan de verbetering van milieubestuur, het publieke debat over milieu, landgebruik en de verbouw van coca. Aan de huidige programma's binnen de milieusector ligt veelal een meerjarige samenwerkingsrelatie ten grondslag.

In de watersector wordt bijgedragen aan nationale plannen op het gebied van geïntegreerd waterbeheer, waarbij rekening wordt gehouden met de belangen van alle betrokkenen. In zes Afrikaanse en vier Aziatische landen ondersteunt Nederland de ontwikkeling en uitvoering van deze plannen, die moeten

leiden tot een rechtvaardiger en duurzamer gebruik en beheer van de beschikbare waterbronnen. Naast de ondersteuning op nationaal niveau is Nederland betrokken bij de verbetering van waterbeheer in vijf grensoverschrijdende stroomgebieden: de Nijl, Mekong, Senegal, Incomati-Maputo en Zambezirivier. Verder draagt Nederland bij aan het vergroten van de kennis van lokale instellingen en de opleiding van waterdeskundigen op het gebied van geïntegreerd waterbeheer door de ondersteuning van UNESCO-IHE, WaterNet en CapNet.

Op internationaal niveau zet Nederland in op een krachtige bepaling door de EU van haar positie, dit via actieve inzet in de relevante Europese Raden. Nederland is partij bij het VN-biodiversiteitsverdrag en het VN-klimaatverdrag. De bewindslieden van LNV en VROM zijn hiervoor eerstverantwoordelijk. Nederland draagt ook bij aan een aantal VN-organisaties om landen te ondersteunen die zich geïnteresseerd hebben aan de uitvoering van die verdragen. De belangrijkste daarbij zijn UNEP, UNDP en Wereldbank. Verder worden via bijdragen aan de Global Environment Facility (GEF) wereldwijd projecten uitgevoerd voor capaciteitsontwikkeling en investeringen in beheer van natuurlijke hulpbronnen. Ook wordt via het GEF uitvoering gegeven aan de verdragen over klimaat, biodiversiteit en tegen verwoestijning. Sinds 2007 is er tevens een speciaal loket voor bossen ingesteld. Tot slot geeft Nederland ook steun aan de Wereldbank, de FAO, UNEP en de International Tropical Timber Organisation (ITTO) voor de uitvoering van projecten gericht op duurzaam bosbeheer.

Ook de Nederlandse maatschappelijke organisaties zijn in veel landen actief. In deze landen worden lokale organisaties versterkt en concrete projecten uitgevoerd. NGO's als AEDES in Peru en Telapak in Indonesië, bijvoorbeeld, worden door Both ENDS getraind om beter te kunnen onderhandelen met de regionale en nationale autoriteiten. In 2007 en 2008 ondersteunde IUCN Nederland ongeveer tweehonderd projecten van lokale maatschappelijke organisaties op het snijvlak van duurzaam ecosysteembeheer en armoedebestrijding. Naast

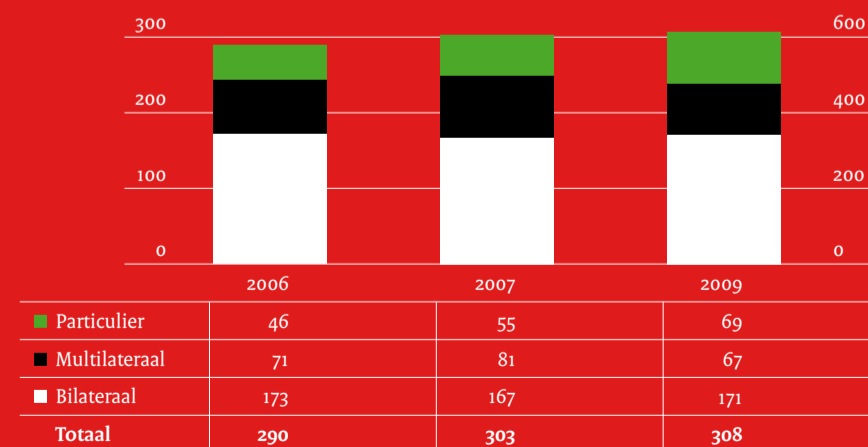
steun aan andere grotere ontwikkelingsorganisaties (zoals Oxfam Novib en ICCO) en milieuorganisaties (Both ENDS, ETC, Friends of the Earth, Wetlands International, Tropenbos, WNF en IUCN) werd ook ondersteuning gegeven aan mensenrechtenorganisaties zoals Aim for Human Rights and International Fellowship for Reconciliation. Deze laatste richten zich vooral op het werken aan de oplossing van milieuconflicten. In Ethiopië zijn NGO's een belangrijke partner voor het uitvoeren van het regionaal milieuplan. Hierdoor worden waterstroomgebieden en ecosystemen beschermd of hersteld in kwetsbare regio's, zoals op de grens met Soedan en in de Rift Vallei.

De afgelopen jaren is samenwerking met de private sector geïntensiveerd. Dit gebeurt ondermeer door verduurzaming van handelsketens en het aangaan van samenwerking tussen de publieke en private sector. De akkoorden van Schokland zijn daarbij een belangrijke stimulans (zie hoofdstuk 6). Daarnaast zijn bedrijven betrokken als investeerder of leverancier met financiering vanuit het bedrijfsleveninstrumentarium (PSOM, ORET). Met PSOM-financiering is bijvoorbeeld in West-Afrika gestart met het opzetten van een handelsketen voor allanblackia, een uit tropisch bos afkomstige oliehoudende vrucht die vooral door vrouwen wordt geoogst en verkocht. In de afgelopen jaren mondde dit uit in een innovatief samenwerkingsverband tussen onder meer Unilever, SNV, UNDP, IUCN en lokale NGO's en boerengemeenschappen.

- 7 The Millenium Development Goals Report 2008, September 2008, UNDP.
- 8 Living Planet Report 2008, WWF.
- 9 De IUCN Rode Lijst van bedreigde soorten (kortweg 'Rode Lijst') wordt jaarlijks door IUCN opgesteld
- 10 IOB evaluatie met als voorlopige titel Regeringsstandpunt Tropisch Regenwoud; De Nederlandse OS-inspanning voor het behoud van het tropisch regenwoud van 1999-2006, 2009.

Figuur 5.6 Uitgaven voor milieu per kanaal (Mln EUR)

(Bron: Ministerie van Buitenlandse zaken (FEZ))

Colombia: milieu, armoedebestrijding en conflictbeheersing gaan hand in hand

In Colombia startte de Nederlandse ontwikkelingssamenwerking in de jaren zestig op projectbasis. Via geïntegreerde plattelandsontwikkeling in de jaren tachtig evolueerde dit naar een breed milieuprogramma in de jaren negentig. Milieu, armoedebestrijding en conflictbeheersing gingen daarbij hand in hand, met aandacht voor het bevorderen van duurzame handel op basis van producten afkomstig uit het regenwoud, institutionele versterking van het ministerie van Milieu en ondersteuning van lokale NGO's. In 2007 leidde dit tot begrotingssteun voor de sector ter ondersteuning van het milieubeleid. Lokale NGO's versterken blijft de aandacht houden en ook publiek-private samenwerking wordt versterkt. Veel vooruitgang is geboekt met gedecentraliseerd milieubeheer. Tevens zijn goede data- en controlesystemen ontwikkeld, essentieel om milieudegradatie te volgen. De deelname van de private sector is vooral belangrijk in de extensieve veeteelt en mijnbouwsector, omdat deze in grote mate verantwoordelijk zijn voor milieudegradatie. Bedrijven zijn zich steeds meer bewust van de noodzaak van duurzame exploitatie.

5.3.5

Ghana

Duurzame houtproductie

Na een periode van stagnatie maakt de economie van Ghana de laatste jaren een sterke groei door, vooral door de exploitatie van natuurlijke hulpbronnen, zoals goudwinning, cacao-export en bosbouw. Tegelijk is de Ghanese overheid zich bewust van de risico's van uitputting van natuurlijke grondstoffen en vervuiling en heeft ze een adequaat milieuplan opgesteld. Op sociaal gebied scoort het land goed in vergelijking met andere landen in Afrika. Daarmee is Ghana bijna een modelland waarvan op het gebied van duurzaamheid veel te leren valt.

Geschat wordt dat door uitputting en vervuiling van het milieu de groeicijfers van Ghana jaarlijks één procent lager uitvallen.¹¹ Daarom is een gezamenlijk plan van aanpak opgesteld dat zich als doel stelt de economische groei te bevorderen, armoede en sociale conflicten te verminderen en het milieu te behouden. Nederland en andere donoren ondersteunen deze hervormingen met begrotingssteun. Een sterke beleidsdialoog tussen het ministerie van Financiën, de sectorministeries en de donoren hebben de overheidsinkomsten uit deze sector vergroot en meer transparant gemaakt. Het openbaar maken van de ver-

deling van inkomsten naar districten en traditionele *chiefs* (o.a. dorpshoofden) heeft de bevolking meer mogelijkheden gegeven om lokale leiders ter verantwoording te roepen.

De Nederlandse commissie voor milieueffectrapportages heeft door training, opleiding en begeleiding bereikt dat het ministerie in Ghana zelf strategische milieustudies laat uitvoeren en deze gebruikt bij de uitvoering van haar beleid. Het ministerie, dat verantwoordelijk is voor milieubescherming, heeft vervolgens in 2007 en 2008 diverse strategische milieueffectrapportages uitgevoerd, waarin ook de visies van maatschappelijke partijen zijn meegenomen. Zowel in de mijnbouw- als bosbouwsector is mede daardoor meer aandacht gekomen voor de rechten van de lokale bevolking op toegang tot natuurlijke hulpbronnen zoals bosproducten (inclusief hout) en mineralen. In de bosbouwsector is een concept ontwikkeld (CREMA) dat een lokale gemeenschap het beheer en rechten over een bosareaal geeft. In 2008 heeft Ghana als eerste land ter wereld met de EU een verdrag over legaal hout getekend. Hierbij verplicht Ghana zich niet alleen om legaal hout te exporteren naar

de EU, maar op termijn ook het illegale hout op de lokale markt aan te pakken. Er zijn basislijnen vastgesteld en een verificatiemechanisme ontwikkeld, waarin de herkomst van gekapt hout traceerbaar is. Maatschappelijke organisaties, kleinschalige bedrijven en de houtindustrie zijn direct bij de onderhandelingen betrokken geweest. Er is wil en draagvlak om op termijn al het illegale hout uit te bannen. Aan de basis van deze resultaten ligt een intensieve samenwerking van overheid en donoren.

Hervormingen in de milieusector bleken lastig vanwege de patronageverhoudingen, een zwak maatschappelijk middenveld en beperkte decentralisatie van het openbaar bestuur. Vandaar dat het milieuministerie en donoren vanaf 2006 samenwerken om het milieubestuur te verbeteren. Daarbij ligt de nadruk op transparantie (doorzichtbaarheid van bestuur), betere openbare financiën en hervorming van de publieke sector (inclusief capaciteitsopbouw). Daarnaast zijn gemeenschapsbeheer en informele kleinschalige werkgelegenheid belangrijke aandachtsvelden.

Inwoners	20.468.000
Oppervlakte	238.533 km ² (5,7 x Nederland)
Hoofdstad	Accra
Religie	Christendom 69% Islam 16% Inheemse godsd. 9% (2000)
Etniciteit	Akan 45% Mossi en Dagomba 15% Ewe 12% Ga-Dangme 7% Guan 4% Gurma 4% Grusi 3% Mande-Busanga 1% (2000)

Geboortecijfer	31 per 1000 inwoners
Sterftcijfer	10 per 1000 inwoners
Zuigelingensterfte	55 per 1000 geboortes
Levensverwachting	59
Analfabetisme	45,9 % (>15 jaar)
Voedselvoorziening	11.212 kJ per inwoner per dag (2003)
Gezondheidszorg	16.667 inwoners per arts (2002)
Inenting	80 % (2003)
Werk in landbouw	59,4 %
Werk in industrie	13,0 %
Werk in diensten	27,6 %
Koopkracht (BBP)	€ 2.238 per inwoner

Groei BBP '90-'03	1.8 % per inwoner/per jaar
Uitvoer	Goud, cacao, hout, tonijn, bauxiet, aluminium, man- gaanerts, diamanten
Invoer	Aardolie, voedsel, machines
CO₂ uitstoot:	0,3 ton per inwoner (2003)
Energieverbruik	587 kg steenkoolequivalent per inwoner (2002)
Energiebalans	28 % tekort (2002)

Voor Nederland was de betrokkenheid van maatschappelijke organisaties essentieel. Zij adviseren en monitoren de hervormingen voor een beter beheer van bossen en natuurlijke hulpbronnen. In 2008 werkte de Nederlandse ambassade nauw samen met Nederlandse organisaties zoals SNV, Tropenbos, WUR en ICCO. Ook Ghanese NGO's worden ondersteund. Doel hiervan is dat goede verantwoording (*accountability*) wordt afgelegd over de milieusector in Ghana. Bilateraal gezien richtte Nederland zich vooral op afstemming met het Ghanese beleid en betrokken donoren. Omdat Nederland effectiever op nationale procedures kan inspelen dan bijvoorbeeld de Wereldbank en andere donoren heeft Nederland een leidende rol. De politieke wil, de samenwerking en de steun van alle belanghebbenden zijn de basis voor succesvolle hervormingen van een sector waar verschillende partijen een politiek/financieel belang hebben. De volgende stap is om door bescherming van bossen de impact op armoede verder te vergroten.

Ghana

Andrew Agyei-Yeboah

Wie?

Andrew Agyei-Yeboah (53) was staatssecretaris van Bosbouw en is nu lid van de Parlementaire Commissie voor Land en Bosbouw. Hij woont in de hoofdstad Accra.

Wat is uw functie?

Als voorzitter van de Parlementaire Commissie voor Land en Bosbouw ben ik betrokken bij de verschillende internationale ontwikkelingen op bosbouwgebied. Vooral bij de EU-maatregelen tegen illegale houthandel. Toen ik in 2005 staatssecretaris was, hield ik me vooral bezig met het VPA-project (Voluntary Partnership Agreement) tussen Ghana en de EU.

Wat houdt het VPA-project in?

Het VPA draagt bij aan duurzaam beheer van de bossen. De verschillende elementen in het VPA worden aangewend om het beheer en management in de houtindustrie te verbeteren. Het proces van maatschappelijke bewustwording eromheen kan helpen om de houding van de gemeenschap ten opzichte van de natuurlijke rijkdommen positief te beïnvloeden.

Hoe zien uw werkzaamheden eruit?

Als staatssecretaris voor Land, Bosbouw en Mijnen, met specifieke verantwoordelijkheid voor bosbouw, richt ik mij op een betere controle van de exploitatie. Ik doe de onderhandelingen tussen Ghana en de EU en heb ervoor gezorgd dat het VPA een belangrijk onderdeel is van de nationale begroting voor milieubeheer.

Hoe belangrijk is uw werk?

Het is duidelijk is dat er bij het ontwikkelen van het VPA behoefte aan vertrouwen was bij de verschillende partners. De houtindustrie was sceptisch, maar als ex-manager van een houtfirma kon ik hen ervan overtuigen dat VPA in hun beste belang was.

Kunt u een succesvol voorbeeld geven?

Ghana wilde het VPA graag als eerste ondertekenen. Als kleine speler op de EU-houtmarkt, wilden ze de voorwaarden bepalen voordat de grote spelers zodanig hoge normen konden bepalen, dat Ghana ze nooit zou kunnen bereiken. Het VPA-overleg heeft laten zien hoe de overheid andere partners, en vooral de maatschappelijke en particuliere sector, kan betrekken bij de beleidsontwikkeling en de opvolging daarvan.

Hoe draagt het VPA bij aan het behalen van MDG 7?

De huidige manier van houtwinning is niet duurzaam voor het milieu. De bossen verdwijnen snel en het milieu wordt volledig ondermijnd door het illegale kettingszagen. De lokale gemeenschappen lijden het meest door aantasting van hun milieu en het verlies van bossen en schoon water. Het VPA zorgt ervoor dat de gemeenschappen kunnen profiteren van grotere houtopbrengsten en dat ze meer betrokkenheid krijgen bij het bosbeheer. Op deze wijze wordt een duurzaam milieu verzekerd. Als het VPA werkt en de bossen duurzaam worden geleid, zullen er meer producten beschikbaar komen die bijdragen aan een beter levensonderhoud.

Hoe vindt u het om (deels) afhankelijk te zijn van buitenlands geld?

De steun die wij van onze ontwikkelingspartners krijgen is meer dan projectsteun. Wij kunnen samen prioriteiten plannen en bepalen wat wij nodig hebben. De benadering van de Nederlandse ambassade is pragmatisch en helpt ons bij het uitwerken van praktisch beleid voor de sector.

Wat zou u veranderen, als u minister voor ontwikkelingssamenwerking was in Nederland?

Ik zou geen onmiddellijke veranderingen aanbrengen. Omwille van de millenniumdoelen en het milieu, moet de steun misschien zelfs worden vergroot. Maar tegelijkertijd dring ik erop aan dat lokale professionals worden betrokken bij het beleid. Zolang er bossen om te beheren zijn, zullen hun banen behouden blijven. En dat is heel belangrijk.

Tekst: Ton van der Zon
Foto: Steve Ababio

5.3.6

Conclusies

De MDG 7 indicatoren op de thema's bossen, biodiversiteit en geïntegreerd waterbeheer maken duidelijk dat wereldwijd bossen en ecosystemen onder zware druk staan. Tegelijkertijd worden via diverse kanalen grote inspanningen geleverd om tenminste te komen tot stabilisatie in de verdere degradatie. Echter, het is duidelijk dat de impact van al deze inspanningen pas op de zeer langere termijn zichtbaar zal worden, hoewel lokaal vooruitgang wordt geboekt, zoals in Ghana.

De aandacht voor behoud en duurzaam beheer van bossen, biodiversiteit en geïntegreerd waterbeheer is de afgelopen jaren toegenomen. Voor een deel is dit het gevolg van de discussie over klimaat en reductie van CO₂-emissie, waardoor er mogelijkheden zijn om behoud van bossen een geldelijke waarde te geven. Deels is dit ook het gevolg van het groeiende besef dat economische groei afhangt van exploitatie van een eindige hoeveelheid natuurlijke hulpbronnen: bos, water, vis, land, mineralen, grondstoffen etc. Op dit terrein zijn bedrijven en maatschappelijke organisaties werkzaam die proberen de internationale handelsketens duurzaam te maken. Overheden spelen in dit proces een bescheiden rol maar staan aan de basis van de randvoorwaarden voor verduurzaming. Het blijkt dat goed en effectief milieubestuur langzaam terrein wint. In een aantal landen is hier de afgelopen jaren via de sectorale aanpak op het gebied van milieu en water vooruitgang geboekt. Onder meer Ghana en Vietnam zijn voorbeelden van landen waar niet alleen hoge economische groeicijfers gerealiseerd worden, maar waar de overheid ook geleidelijk de weg inslaat van beheer en behoud van bossen, biodiversiteit en water.

5.4

Drinkwater en sanitatie

5.4.1

Inleiding: schoner water, betere sanitatie

Toegang tot schoon, betaalbaar drinkwater en goede sanitatie werd door Nederland in 2008 erkend als een mensenrecht. Deze voorzieningen zijn namelijk essentieel voor de gezondheid en menswaardige levensomstandigheden. Goed drinkwater en sanitatie dragen verder direct bij aan de realisatie van de andere MDG's: deelname van meisjes aan onderwijs, economische ontwikkeling en een meer gelijkwaardige positie van de vrouw. Ook helpen ze de kwaliteit van de leefomgeving te verbeteren en lokale waterconflicten te verminderen.

De resultaatketen geeft aan hoe positieve effecten kunnen worden behaald. Voor toegang tot veilig drinkwater en verbeterde sanitatie is het belangrijk dat het aantal voorzieningen en de kwaliteit daarvan omhoog gaan. Investerings in voorzieningen worden zowel door overheden, private organisaties en banken, als gebruikers zelf gerealiseerd. Nederland (co-) financiert deze investeringen via de nationale overheden van de partnerlanden, private organisaties, bedrijven (via instrumenten als ORET/ORIO, PPPs) en via multilaterale organisaties.

Daarnaast moeten deze voorzieningen goed onderhouden en gebruikt worden. Om dat te bereiken dient de capaciteit voor aanleg, onderhoud en beheer te worden vergroot bij zowel de overheid, private sector als gebruikers. Door voorlichting en training zal de kennis bij (potentiële) gebruikers toenemen over het gebruik en de kosten van de voorzieningen en over de voordelen van hygiëne. Capaciteitsvergroting is een proces dat op alle niveaus plaats vindt. Een belangrijke rol van de nationale overheid is het opstellen van coherent waterbeleid en -wetgeving en een goed budgettair kader. Achterstandsgebieden als sloppenwijken en rurale gebieden krijgen in dit beleid speciale aandacht. Het is ook de verantwoordelijkheid van de overheid om alle maatschappelijke geledingen bij het opstellen van het water- en sanitatiebeleid te betrekken. Op elk niveau binnen de sector (nationaal, regionaal, lokaal) en in alle geledingen vindt ontwikkeling van capaciteit en orga-

nisatie plaats; dus niet uitsluitend binnen de overheid maar juist ook bij particuliere organisaties, gebruikersorganisaties en de private sector.

Op internationaal niveau is de inzet gericht op een verhoging van de internationale bijdragen voor drinkwater en sanitatie en daarnaast op een betere afstemming van hulp gelden, vooral voor de landen die tot op heden weinig voortgang kenden (de zgn. *offtrack* landen). Nederland levert een belangrijke bijdrage in de internationale onderhandelingen en als donor. In 2005 werd een output-doelstelling geformuleerd: 50 miljoen mensen zullen in de periode 2005-2015 door Nederlandse steun toegang krijgen tot veilig drinkwater én verbeterde sanitatie. Het vergroten van het bereik, de efficiëntie en duurzaamheid van voorzieningen vereist bovendien een doorlopende ontwikkeling van kennis en innovatieve oplossingen waarbij Nederlandse kennisinstellingen en NGO's een vooraanstaande rol spelen.

Hulp van overheid naar overheid (bilateraal) en de inzet van private sector en het maatschappelijk middenveld vullen elkaar aan, zowel binnen partnerlanden als door specifieke landen- en partnerkeuze van private organisaties. Een kwart van de bestedingen van de particuliere organisaties loopt via de organisatie Aqua for All. Het programma van Aqua for All geeft daardoor een redelijke dwarsdoorsnede van de financieringen van water en sanitatie binnen het particuliere kanaal. Van de Aqua for All investeringen vindt 67 procent plaats buiten de 7 waterlanden van het ministerie.

Figuur 5.7 Resultaatketen Drinkwater en sanitaire voorzieningen

Impact

- Verbeterde volksgezondheid (m.n. afname water gerelateerde ziektes)
- Verbeterde kwaliteit leefomgeving (o.a. in sloppenwijken)
- Toename deelname onderwijs door meisjes
- Toename economische activiteiten, vooral van vrouwen
- Toename voedselzekerheid
- Afname van vooral lokale waterconflicten

Outcome Institutioneel

- Verbeterde uitvoering en zichtbare handhaving van wet- en regelgeving
- Gebruikersorganisaties (user Group/associations), lokale overheden en private sector spelen actieve rol bij planning, uitvoering en beheer van water -en sanitaire voorzieningen
- Voldoende financiële middelen uit meerdere bronnen (overheidsbudget, nutsbedrijven, gebruikers) beschikbaar en benut voor investeringen en onderhoud
- Verhoogde kostenefficiëntie
- Vergrote invloed van gebruikers
- Verhoogde bijdrage aan budget vanuit het land zelf

Outcome Capaciteit

- Gebruik van kennis over hygiëne
- Grotere institutionele capaciteit
- *Accountability* van instituten
- Kennis bij de burger over gebruik en kosten van water – en sanitaire voorzieningen

Outcome Infrastructuur

- Toename aantal gebruikers van verbeterde waterpunten en van sanitaire voorzieningen (5 mln per jaar)
- Betere balans in dekking m.b.t. stad/ruraal, gender
- Verminderde watervervuiling
- Verhoogde zekerheid waterlevering
- Verhoogde duurzaamheid (beheer, bekostiging, inspraak, milieu, techniek)

Output Institutioneel

- Nationaal waterbeleid en adequate wet- en regelgeving, tot stand gekomen in breed maatschappelijk en politiek proces, gender sensitief en uitgaande van het Recht op Water en Sanitatie;
- Watersectorbeleid geïntegreerd in nationaal ontwikkelingsbeleid
- Budgettair kader voor drinkwater en sanitatie is adequaat
- Financieringsmodellen die lokale verantwoordelijkheid bevorderen
- Goed beheer van waterbudgetten (overheid en waterleiding-bedrijven)
- Institutioneel kader dat rol van gebruikersorganisaties, de private sector en lagere overheden bevordert (planning, financiering, uitvoering)

Output Capaciteit/ Human Resources en Kennis

- Toename integratie water, sanitatie en hygiëne voorlichting
- Verbeterde capaciteit voor beheer en onderhoud
- Verbeterde capaciteit (lokale) overheid, NGO's, private sector
- Verhoogde kennis van gender aspecten
- Verbeterde controle waterkwaliteit
- Verbeterde Informatievoorziening over tarifiering en kosten aan burgers

Output Technisch/ Infrastructuur

- Toename aantal verbeterde watervoorzieningen
- Toename verbeterde sanitaire voorzieningen
- Toename aandacht voor afvalwaterbehandeling met name in urbaan milieu
- Ontwerp van faciliteiten houdt rekening met gender gevoeligheden

Output NL/MFS / binnen Nederland

- Beleidsthema's op de nationale agenda (MDG oriëntatie (pro-poor), belang van sanitatie, gender)
- Erkenning van Recht op Water en Sanitatie
- Betere afstemming en harmonisatie t.a.v. MDG-7
- Meer partnerschappen tussen actoren (vooral publiek-privaat)
- Verbeterde capaciteit van OS-organisaties en particulier initiatief
- Verhoogde betrokkenheid water- en financiële sector
- Verbeterde kennis- en informatiedeling sector
- Afgestemde monitoring en verbeterde resultaatverantwoording actoren

Output NL/MFS / Internationaal

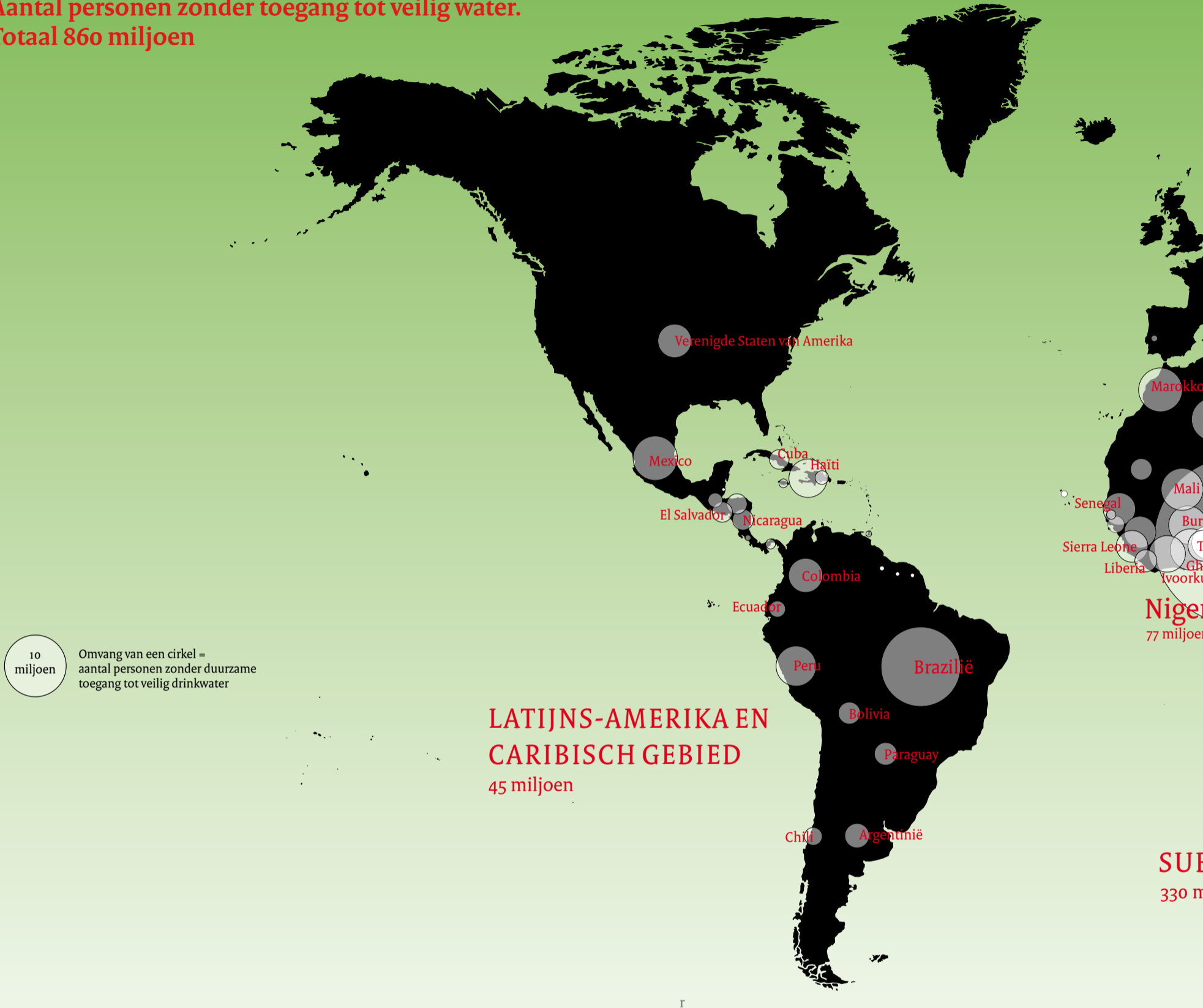
- Beleidsthema's op internationale agenda (MDG oriëntatie (pro-poor), belang van sanitatie, gender)
- Erkenning van Recht op Water en Sanitatie
- Verhoogde bijdrage donoren aan MDG-7, m.n. sanitatie
- Betere afstemming en harmonisatie t.a.v. MDG-7
- Ruimere aandacht voor Water en Sanitatie (niet alleen voorzieningen die aan criteria voldoen; ook andere oplossingen en randvoorwaarden)
- Versnelde invoering van vernieuwende modellen (Community Led Total Sanitation)
- Dialoog rond publiek-private partnerschappen

Financiële steun en niet-financiële inzet kennis, dialoog etc.

Actoren Nederlandse overheid, maatschappelijk middenveld, bedrijfsleven/watersector, kennisinstellingen, Netherlands Water Partnership, Internationale organisaties e.a.

Veilig water

Aantal personen zonder toegang tot veilig water.
Totaal 860 miljoen

10 miljoen
Omvang van een cirkel =
aantal personen zonder duurzame
toegang tot veilig drinkwater

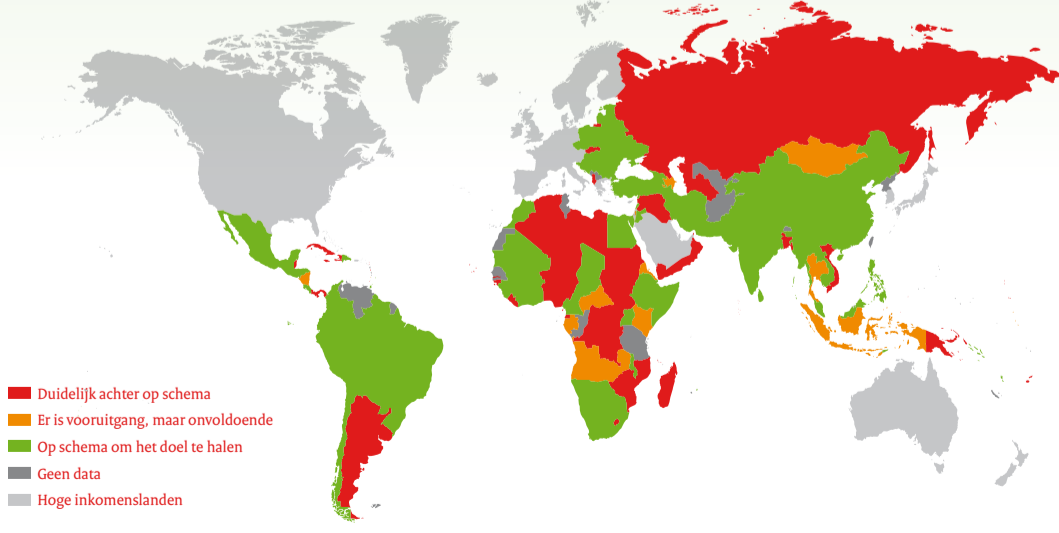
**LATIJS-AMERIKA EN
CARIBISCH GEBIED**
45 miljoen

Marokko
Mali
Burkina Faso
Togo
Ghana
Ivoorkust
Nigeria
77 miljoen

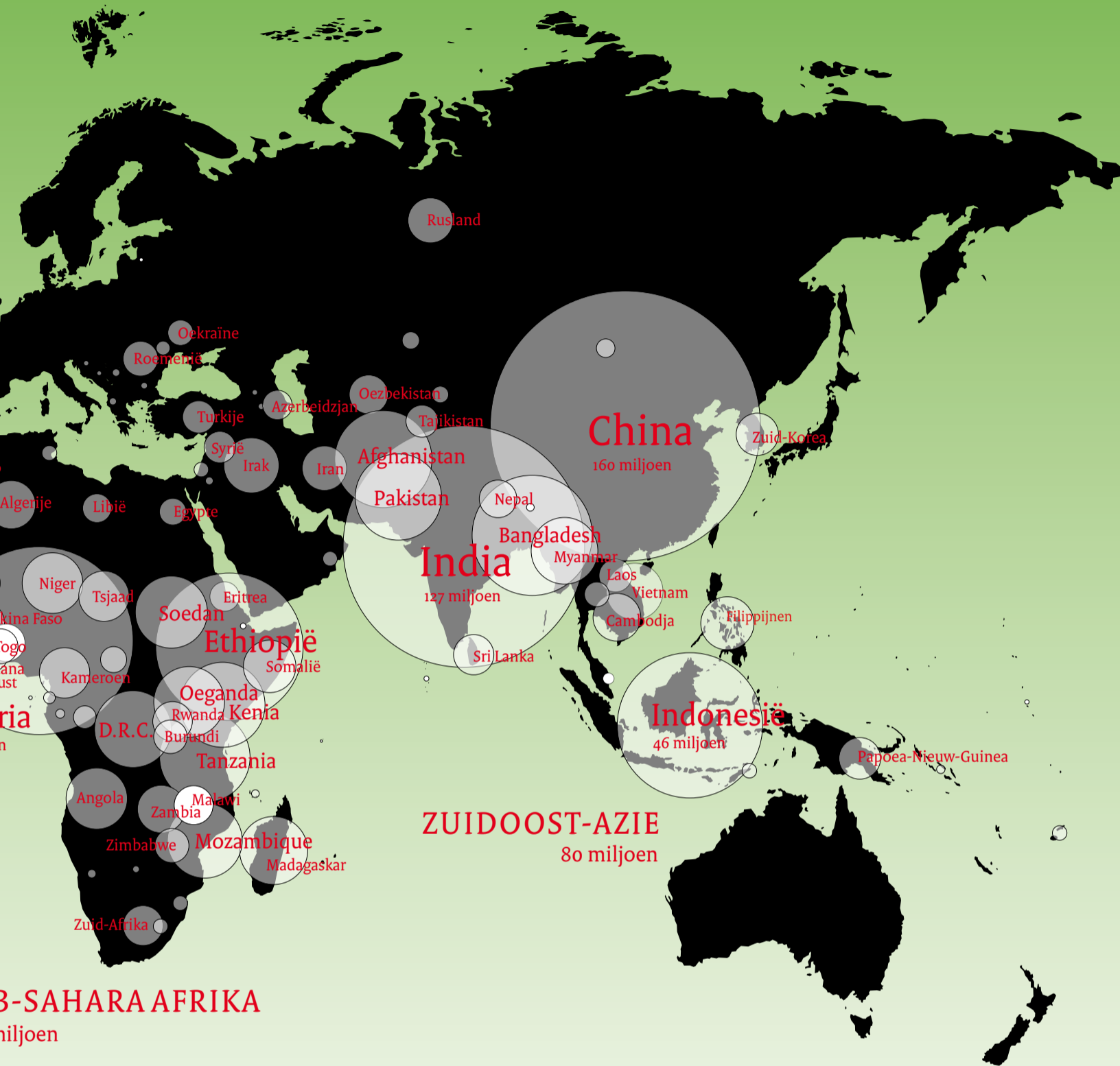
SUBSAHARA
330 miljoen

Halvering van het aantal mensen zonder veilig drinkwater: halen landen dit doel?

(Bron: United Nations Statistical Division)

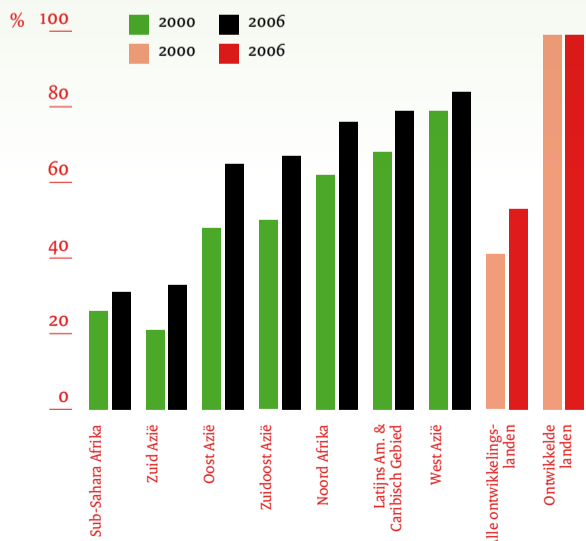

■ Duidelijk achter op schema
■ Er is vooruitgang, maar onvoldoende
■ Op schema om het doel te halen
■ Geen data
■ Hoge inkomenslanden

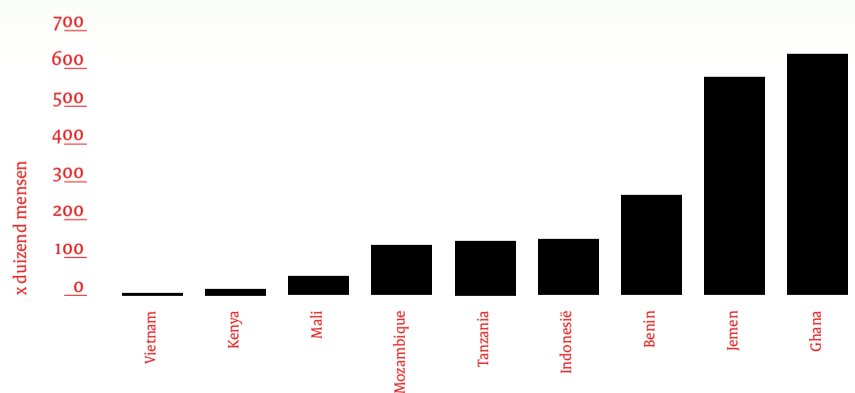
Gedeelte van de bevolking dat verbeterde sanitaire voorzieningen gebruikt

(Bron: United Nations, Millennium Development Goals Report 2008)

Aantal mensen dat met Nederlandse hulp* toegang heeft gekregen tot een verbeterde drinkwaterbron gedurende 2007-2008

(* alleen aansluitingen via programma's met een directe bijdrage van Nederland, dus exclusief toerekening via begrotingssteun)
(Bron: Min van Buitenlandse Zaken op basis van ambassadecijfers)

5.4.2

Algemene voortgang en trends

Internationale trends

Op wereldschaal geeft de realisatie van MDG 7C een verdeeld beeld. Wat betreft de toegang tot schoon drinkwater (indicator 7.8) is het beeld positief: voor het eerst daalde het aantal mensen dat geen toegang heeft tot schoon drinkwater tot onder de één miljard (883 miljoen in 2006). Sinds 1990 hebben ongeveer 1,6 miljard mensen toegang gekregen tot schoon drinkwater. Voor Sub-Sahara Afrika is de voortgang echter beperkt en zal de target bij het huidige tempo niet worden gehaald. Daarnaast zijn er grote verschillen tussen stad en platteland: van de 883 miljoen mensen zonder goed drinkwater wonen er 746 miljoen op het platteland. Ondanks de moeilijke uitgangssituatie van veel Afrikaanse landen is een aantal daarvan snel op weg het MDG-doel voor drinkwater te behalen.

Met sanitatie (indicator 7.9) is het veel slechter gesteld: 2,5 miljard mensen hadden eind 2006 nog geen toegang tot sanitaire voorzieningen. Een groot deel van de wereld zal het sanitatie-doel niet bereiken, vooral niet in Zuid-Azië en Sub-Sahara Afrika. Sinds 1990 hebben zo'n 1,1 miljard mensen toegang gekregen tot sanitatie maar het percentage mensen zonder sanitatie is maar licht afgenomen.

De beperkte voortgang op het gebied van sanitatie heeft meerdere oorzaken. Allereerst is sanitatie een taboe-onderwerp dat weinig prioriteit heeft in nationaal beleid en begrotingen. Dit geldt ook op lokaal niveau. Voor vrouwen en meisjes is goede sanitatie een prioriteit om redenen van privacy en veiligheid, maar vaak bepalen zij niet hoe het huishoud- en ontwikkelingsbudget wordt besteed. Ook zijn instellingen

die zich met sanitatie bezighouden zwak en er is vaak niet duidelijk bepaald welke instelling voor sanitatie verantwoordelijk is. Goede sanitatie, inclusief goed gebruik van sanitaire voorzieningen, is afhankelijk van informatie over het belang ervan.

Tot voor kort werd getracht het sanitatieprobleem op te lossen door het bouwen van toiletten; het resultaat was dat deze slecht gebruikt werden en nog minder goed onderhouden. Daarom worden sanitatieprogramma's de laatste jaren vaker gebaseerd op het scheppen van vraag naar sanitatie en de capaciteit op dorps- of wijkniveau om sanitaire voorzieningen te realiseren. De meeste bekende benadering op dit gebied is de *Community Led Total Sanitation* (CLTS). Na goede resultaten in Zuid-Azië is CLTS al door vele overheden in Azië en Afrika tot formeel beleid verheven (o.a. in India en Ethiopië). In Tanzania is Plan de eerste organisatie die de introductie van CLTS begeleidt en de resultaten zijn veelbelovend. CLTS laat zien dat het van belang is in ketens te denken en het beleid te richten op capaciteits- en kennisontwikkeling op lokaal niveau en de integratie van hygiënische voorlichting bij drinkwater en sanitatieactiviteiten (WASH - Water, Sanitation and Hygiëne).

Het jaar 2008 was het internationale jaar van sanitatie. Sanitatie kreeg hierdoor meer aandacht van overheden en hulporganisaties. Zo nam het totale aantal activiteiten rond water en sanitatie in de projectportfolio van Aqua for All toe van 31 procent in 2006 tot 61 procent in 2008.

Impact van Nederlandse programma's

Het is nog niet goed mogelijk de impact van de investeringen in 2007 en 2008 te bepalen, omdat deze pas op langere termijn wordt gerealiseerd. In 2008 zijn door IOB impactevaluaties gepubliceerd van grote drinkwater- en sanitatieprogramma's in Jemen en Tanzania¹² die een goed inzicht geven in de duurzaamheid van investeringen in drinkwater en sanitatie op de lange termijn. In Jemen functioneerde zeven jaar na afsluiting van het programma 85 procent van alle waterleidingssystemen die door dit programma waren gerealiseerd. De dorpswatercomités die de verantwoording namen voor het beheer zijn in meerderheid nog actief. Deze factor is bepalend voor het goed functioneren van de systemen: de bewoners van de betrokken dorpen betalen voor het onderhoud en functioneren van de systemen. Bewoners van de betrokken dorpen hebben nu vaker een toilet in hun huis en maken daar goed gebruik van (62% tegenover 49% in andere dorpen).

Watervoorziening leidde tot aanzienlijke tijdsbesparingen; in eerste instantie profiteren vooral jongens en op den duur ook meisjes hiervan door naar school te gaan. De betrokken dorpen geven aan dat de gezondheidssituatie de afgelopen tien jaar is verbeterd. Het programma droeg bij aan de ontwikkeling van het nationale waterbeleid en de erkenning van de rol van dorps- en gebruikersorganisaties. Deze uitkomsten komen ook terug in de evaluatie van het water en sanitatieprogramma in de Shinyanga regio van Tanzania waar rond de 65 procent van de bevolking aangeeft minder vaak last te hebben van schistosomiasis, diarree en ooginfecties. De gemiddelde tijd die vrouwen daar nu nodig hebben voor het halen van water is

Tabel 5.1 Het MDG doel veilig drinkwater: regionale en wereldwijde voortgang

(Bron: Progress on Drinking Water and Sanitation Report; UNICEF and World Health Organization, 2008)

	Toegang tot drinkwater (%)		Percentage nodig om in 2006 op koers te zijn	Percentage van MDG doel	Voortgang
	1990	2006			
Gemenebest van Onafhankelijke Staten	93	94	95	97	Op koers
Noord Afrika	88	92	92	94	Op koers
Latijns Amerika & Caribisch Gebied	84	92	89	92	Op koers
West Azië	86	90	90	93	Op koers
Oost Azië	68	88	78	84	Op koers
Zuid Azië	74	87	82	87	Op koers
Zuid-oost Azië	73	86	82	87	Op koers
Ontwikkelingslanden	71	84	80	86	Op koers
Ontwikkelde landen	98	99	99	99	Op koers
Wereldwijd	77	87	84	89	Op koers
Sub-Sahara Afrika	49	58	65	75	Niet op koers
Oceanië	51	50	67	76	Niet op koers

gehalveerd van 66 naar 27 minuten. De vrijgekomen tijd wordt gebruikt voor huishoudelijk werk, het verzamelen van brandstof en werk op het veld. Bij 40 procent van de gemeenschappen wordt gerapporteerd dat de vrijgekomen tijd ertoe heeft geleid dat meisjes naar school konden gaan.

Tegelijkertijd constateren beide studies dat de lange termijn duurzaamheid van het programma niet voldoende verzekerd is. Kritieke factoren zijn de noodzaak tot regelmatige bijscholing én begeleiding van de dorpscomités en de onmogelijkheid voor veel comités om vervangingsinvesteringen te doen (onderhoudsinvesteringen zijn wel gewaarborgd). Cruciale ontbrekende factor is begeleiding en steun aan de comités vanuit hogere bestuurslagen en organisaties. Dit element is onvoldoende ingebouwd in de institutionele opbouw van de sector. Een ander probleem dat in beide landen werd gesignaleerd is dat er vaak onvoldoende aandacht wordt besteed aan de waterkwaliteit van putten. Er worden onvoldoende metingen gedaan en het water wordt niet regelmatig gechloreerd, waardoor het alsnog besmet kan raken met bacteriën.

De toepassing van de sectorale benadering heeft ook in de drinkwater en sanitatie (sub)sector een bijdrage geleverd aan versterking van beleid en bestuur in de sector, betere donorcoördinatie en aansluiting op nationaal beleid en procedures. IOB concludeert in de eerder genoemde evaluatie over sectorsteun in milieu en water (par. 5.2.3) dat – in het geval van met name drinkwater – de sectorale benadering ook leidde tot directe armoedebestrijding. Dit komt vooral door het sterk dienstverlenende karakter van de subsector en de relatief goed

gedefinieerde voorzieningenniveaus die bij de eindgebruikers worden nagestreefd. Daarnaast zijn sectorprogramma's in belangrijke mate op het platteland gericht waar het grootste deel van de bevolking arm is en niet wordt bereikt. IOB noemt Benin in deze zin een goed voorbeeld van effectiviteit van de sectorale benadering voor armoedebestrijding.

Verbeterd drinkwater en sanitatie: de impact op vrouwen en meisjes

In ontwikkelingslanden blijft het halen van water voornamelijk de verantwoordelijkheid van vrouwen. Nieuw wereldwijd onderzoek geeft aan dat in 64 procent van de gevallen vrouwen eerstverantwoordelijk zijn en in 7 procent van de gevallen meisjes.¹³ Toegang tot drinkwater op redelijke afstand van de woning leidt tot tijdsbesparing en heeft impact op de gezondheidssituatie van vrouwen, hun scholingsgraad en inkomen, zoals ook de IOB-impactevaluaties Tanzania en Jemen bevestigen.

In sommige water- en sanitatieprogramma's zijn de positieve effecten voor vrouwen nog beperkt. In het overheidsbeleid van Benin is gender goed belicht in de strategie voor drinkwater voorzieningen op het platteland, maar niet in de steden. Nederland heeft dit thema daarom op de agenda voor beleidsdialoog gezet. In Bangladesh heeft gender zich vertaald in nationale streefcijfers voor de samenstelling van watergebruikersorganisaties op verschillende niveaus (van minimaal 30% vrouwen op dorpsniveau naar 50% op het landelijke niveau). Deze cijfers worden meestal nog niet gehaald. Het beleid op dit vlak is in de afgelopen twintig jaar vooral binnen Nederlandse bilaterale programma's ontwikkeld en

inmiddels geïnstitutionaliseerd in de 'Guidelines for People's Participation'. In de drinkwaterprogramma's in Jemen zijn de resultaten van een door Nederland ondersteund proces om de zeggenschap van vrouwen te vergroten nog beperkt: vrouwen kregen nauwelijks een stem bij planning en beheer van waterfaciliteiten op gemeenschapsniveau en zijn nergens lid van de watercomités. Culturele factoren zijn hiervoor bepalend.

In Mozambique is een *Code of Conduct* voor donoren opgesteld voor het sectorale programma ter verbetering van de rurale watervoorziening. Hierbinnen zijn genderdoelstellingen opgenomen. In Suriname is mede door de inzet van de Nationale Vrouwenbond van Suriname, met steun van de Nederlandse Vrouwen Raad, bereikt dat vrouwen vertegenwoordigd zijn in de gebruikersgroepen van drinkwatervoorzieningen in het binnenland. Nederland besteedt dus aandacht aan de positie van vrouwen bij nationale beleidsontwikkeling, in de beleidsdialoog en bij de vormgeving van sectorprogramma's. Doelstelling daarbij is dat vrouwen optimaal worden betrokken bij de vormgeving en planning van waterprogramma's én bij het gebruik en beheer daarvan.

Tabel 5.2 Het MDG doel sanitatie: regionale en wereldwijde voortgang.

(Bron: Progress on Drinking Water and Sanitation Report; UNICEF and World Health Organization, 2008)

	Toegang tot sanitatie (%)		Percentage nodig om in 2006 op koers te zijn	Percentage van MDG doel	Voortgang
	1990	2006			
West Azië	79	84	86	90	Op koers
Latijns Amerika & Caribisch Gebied	68	79	78	84	Op koers
Noord Afrika	62	76	74	81	Op koers
Zuid-oost Azië	50	67	64	75	Op koers
Oost Azië	48	65	65	74	Op koers
Ontwikkelde landen	99	99	99	100	Op koers
GOS	90	89	93	95	Niet op koers
Oceanië	52	52	69	76	Niet op koers
Zuid Azië	21	33	46	61	Niet op koers
Sub-Sahara Afrika	26	31	50	63	Niet op koers
Ontwikkelingslanden	41	53	60	71	Niet op koers
Wereldwijd	54	62	69	77	Niet op koers

Community Led Total Sanitation in Bangladesh

Community Led Total Sanitation werd ontwikkeld in Bangladesh. In deze benadering wordt eerst door middel van voorlichting en demonstratieprojecten (o.a. op scholen) gewerkt aan het scheppen van een vraag naar sanitatie. Vervolgens neemt de hele gemeenschap de beslissing om een eind te maken aan de praktijk van sanitaire handelingen/ontlasting in de openbare ruimte (*open defecation*) en sanitaire voorzieningen te creëren en te gebruiken (inclusief de sociale controle hierop). De (dorps)gemeenschap neemt zo de verantwoordelijkheid voor het elimineren van '*open defecation*'. Ieder dorp dat zover is, krijgt een 'onderscheiding', overtreders binnen het dorp krijgen te maken met *naming & shaming*. Deze benadering die o.a. door de door Nederland gesteunde NGO BRAC wordt toegepast, blijkt zeer succesvol. Hoewel sanitatie, en vooral het goed gebruik van sanitaire voorzieningen, een substantiële gedragsverandering vereist, blijkt het mogelijk de vaak lange tijd die daarvoor nodig was, te beperken.

Een andere insteek is het door Simavi gesteunde SLOPB (Stichting Land Ontwikkelings Project Bangladesh) dat zich richt op sanitatie in dorpen. Hier wordt geëist dat voor vrouwen eerst latrines in de achtertuin worden aangelegd als voorwaarde voor een waterput. Voor de mannen wordt steun gegeven voor een gezamenlijk toilet (maximaal 25 gebruikers). Bovendien wordt uitgebreid voorlichting gegeven over hygiëne. Met deze benadering sluit SLOPB aan bij lokale tradities. In 2007 verbeterde hierdoor de sanitatie voor 4.300 families.

5.4.3

Resultaten op landenniveau

Toegang tot water en sanitatie

Aan het eind van 2008 is voor de realisering van de 50 miljoen outputdoelstelling van Nederland een omvangrijk programma operationeel: 26,1 miljoen mensen zullen op basis van de thans lopende committeringen (aangegane verplichtingen) in dit programma toegang verkrijgen tot veilig drinkwater en 31 miljoen tot sanitatie.¹⁴ In de komende jaren zullen programma's van start gaan voor het resterende deel. Het programma opereert via meerdere kanalen – bedrijfsleven, multilateraal, bilateraal, maatschappelijk middenveld – met een nadruk op het bilaterale kanaal.

In 2007 was slechts een beperkt deel van het programma operationeel (en over 2008 zijn nog weinig gegevens). Niettemin hebben via directe investeringen in 2007 en 2008 3,122 miljoen mensen toegang verkregen tot drinkwater en 3,035 miljoen tot sanitatie. Op basis van de toerekening naar de centrale bijdragen aan multilaterale instellingen en algemene begro-

tingssteun hebben daarnaast 2,583 miljoen mensen toegang gekregen tot drinkwater en 3,670 miljoen tot sanitatie. Tabel 5.3 geeft een overzicht van de bijdrage van de diverse financieringskanalen.¹⁵

Capaciteitsontwikkeling

Naast deze outputs in de vorm van toegang tot drinkwater en sanitaire voorzieningen zijn belangrijke resultaten bereikt in de ontwikkeling van instituties, beleids- en budgettaire kaders, capaciteit en kennis (intermediaire resultaten van de resultaatketen). Zo draagt de ondersteuning van Nederland aan het sectorprogramma water in Tanzania (via een 'silent partnership' met de Duitse ontwikkelingsbank KfW, waarbij één donator de actieve partner is en de andere financieel bijdraagt) niet alleen bij aan de doelstelling om 8,5 miljoen mensen toegang te verschaffen tot drinkwater en sanitatie, maar ook aan capaciteitsontwikkeling van de sectororganisaties. Via het door de Wereldbank gecoördineerde *Water en*

Sanitation Programme (WSP) ondersteunt Nederland plan-, capaciteits- en kennisontwikkeling. Veel Afrikaanse landen hebben met steun van WSP sectorstrategieën en -plannen opgesteld om de toegang tot water en sanitatie te verbeteren. Door de private sector, NGO's en het ministerie worden gezamenlijke financieringsmodellen ontwikkeld en toegepast die de betrokkenheid van de private sector bij sanitatie en drinkwater-voorziening – met name in stedelijke en peri-urbane gebieden – versterken en de uitvoeringscapaciteit en duurzaamheid vergroten. Deze programma's zijn zowel voorwaardschepend als implementerend. Ook via de zogenaamde Water Operator Partnerships – waarin Nederlandse drinkwaterbedrijven en soortgelijke partners in ontwikkelingslanden samenwerken – wordt de capaciteit van de partners versterkt en de bedrijfsvoering verbeterd. Een voorbeeld hiervan zijn de WOPs die het Nederlandse bedrijf Vitens Evides International in Mozambique heeft afgesloten.

Het SPA-programma: sanitaire voorzieningen door lokaal ondernemerschap

Het 'Sanitation in Peri-urban Areas' (SPA)-programma heeft als doelstelling om van 2008-2013 in vijf stedelijke gebieden in West- en Oostelijk Afrika een totaal van 312.500 mensen van sanitatie te voorzien. In het SPA programma werken WASTE, PLAN Nederland, DGIS en het SNS Reaal Waterfonds samen aan innovatieve oplossingen om de sanitatieproblematiek in sloppenwijken aan te pakken. Doel van het programma is dat gemeentediensten (waterleiding, riolering, reiniging, publieke werken) in samenwerking met kleinschalige bedrijven en lokale banken op duurzame wijze sanitaire voorzieningen kunnen aanbieden. Hygiënisch gebruik en tevredenheid over de voorzieningen dient aan het eind van het programma ten minste 70 procent te zijn en het percentage *unsafe sanitation practices* in de wijken waar het programma wordt uitgevoerd moet met 50 procent zijn teruggedrongen.

Dit programma is innovatief vanwege de samenwerking tussen gemeentelijke diensten en kleinschalige dienstverleners die samen een bedrijfsplan maken. Daarnaast is er het financiële/bancaire deel waarmee deze bedrijfsplannen worden gefinancierd. De begeleiding hiervan is in handen van SNS-Reaal Bank die voor 50 procent co-financiert uit het SNS-Water Fonds en lokaal kapitaal gaat aantrekken door garanties af te geven. Deze zogenaamde *Sanitation Venture Guarantees* verminderen het risico voor lokale banken die met eigen kapitaal willen investeren. WASTE heeft reeds een aantal bescheiden successen geboekt met deze aanpak. Er zijn tot nu toe drie kleine garantiefondsen opgezet samen met banken in Kenia, Costa Rica en Mali. In Costa Rica heeft SNS bank 42.978 dollar gecommitteerd om zo 179.400 dollar in uitstaande bankleningen te garanderen. In Kenia heeft de K-Rep-bank een fonds opgezet voor de sanitatie ondernemers in Nakuru en in Ethiopië wordt de laatste hand gelegd aan het business plan voor de stad Arba Minch.

Tabel 5.3 Realisatie 50 miljoen programma: aantal personen dat per 31/12/08 toegang verkreeg tot water/sanitatie per implementatiekanaal

(Bron: Progress on Drinking Water and Sanitation Report; UNICEF and World Health Organization, 2008)

	Water	Sanitatie
Bilaterale programma (gedelegeerd)	940.838	2.218.402
Programma's en projecten via multilaterale instellingen	687.410	184.999
ORET	587.000	0
Toerekening core-bijdrage aan multilaterale instellingen (2004-2008)	2.583.072	3.669.151
Toerekening algemene begrotingssteun (2004-2008)	341.419	291.391
PPP's, Water Operator Partnership (niet gedelegeerd)	173.870	0
NGO's (Nederlands, internationaal)	391.956	432.291
Totaal	5.705.564	6.796.234

5.4.4

Financiële en niet-financiële inzet: meer geld voor water en sanitatie

Na het lanceren van de 50 miljoen doelstelling zijn extra verplichtingen aangegaan. Daardoor is er een geleidelijke toename van de uitgaven voor drinkwater en sanitatie. Deze trend zal de komende jaren doorzetten. Aanvankelijk vond de toename vooral plaats uit gedelegeerde middelen in de partnerlanden. Sinds 2007 is er een toename van de financiering op centraal niveau via multilaterale instellingen en particuliere organisaties. Naast de hieronder genoemde bedragen worden veel programma's voor watervoorziening gefinancierd via lopende projecten van het ORET-programma. Naar schatting gaat het hier om vijftig miljoen euro op jaarbasis.

Het bedrag dat aan drinkwater en sanitatie werd besteed nam toe van 3% van de OS begroting in 2006 tot 4% in 2008. Voor de maatschappelijke organisaties nam het toe van 1,5% in 2006 (OESO-DAC) tot 1,7% in 2007 (CIDIN). Onderstaand volgt een overzicht van de spreiding van de financiële inzet door Nederlandse NGO's.

In internationale instellingen en overleg maakt Nederland zich sterk voor het geven van prioriteit aan water en sanitatie. De afgelopen jaren gebeurde dit door ondersteuning van de UNSGAB, de adviesgroep van de Secretaris Generaal van de VN voor water en sanitatie, die wordt voorgezeten door de Prins van Oranje. Ook werd actief deelgenomen aan het European Union Water Initiative en de internationale conferenties die in 2008 in het kader van het Internationale Jaar van Sanitatie werden gehouden. Ook de inzet van het Nederlandse en internationale maatschappelijk middenveld en multilaterale partners als UNDP, Unicef en WHO hebben ertoe bijgedragen dat de thema's drinkwater en sanitatie nu internationaal hoog op de agenda staan.

Tevens werken de thema's drinkwater en sanitatie nu door naar de nationale agenda's en ontwikkelingslanden tonen

zich bereid hierop in te zetten. Zo committeerden de Afrikaanse ministers die verantwoordelijk zijn voor sanitatie zich in februari 2008 tot verhoging van de nationale budgetten voor sanitatie en bekrachtigden de Afrikaanse regeringsleiders dit tijdens hun top in juni 2008. Bovendien ontwikkelt Nederland samen met een aantal gelijkgezinde donoren, internationale instellingen (Unicef, WHO, Wereldbank, EU) nu een mechanisme (*Global Framework for Action*), waardoor de hulp aan de landen die de MDG-doelstellingen voor water en sanitatie bij ongewijzigd handelen niet gaan halen (de zgn *off-track* landen) zal worden vergroot.

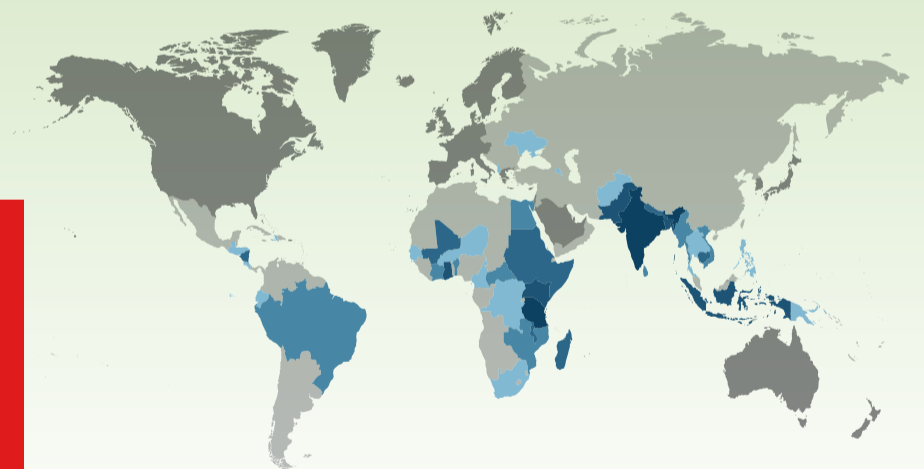
Bilateraal werkte Nederland in de periode 2006 - 2008 met zeven partnerlanden binnen de sector samen op het gebied van drinkwater en sanitatie: Bangladesh, Benin, Egypte, Indonesië, Jemen, Mozambique en Vietnam. Daarnaast werden programma's voor water en sanitatie ondersteund in Ghana, Tanzania, Mali, Pakistan, Senegal, Kenia en Ethiopië. De bilaterale steun voor de water- en sanitatiesector bestaat steeds meer uit programmasteun die aan de sector wordt verleend via basketfondsen, die bestaan uit geld van verschillende donoren, of steun aan de sectorale begroting. Speciaal punt van aandacht in de partnerlanden is de ontwikkeling van goede beleids- en budgettaire kaders voor de drinkwater en sanitatie (sub-)sectoren en het vergroten van de harmonisatie (waarbij donoren de coördinatie van de hulp vastleggen in afspraken) en coördinatie van donorinspanningen.

Het maatschappelijk middenveld is zowel binnen Nederland als daarbuiten actief op het gebied van beleidsbeïnvloeding en lobbyen. Op internationaal vlak werken deze organisaties daarbij samen met organisaties uit ontwikkelde en ontwikkelingslanden. Zo zijn SIMAVI en Both ENDS actieve leden van het Fresh Action Network dat wereldwijd pleit voor het verbeteren van de toegang van de armsten tot water en sanitatie.

In ontwikkelingslanden zijn leden van het Fresh Action Network op nationaal en lokaal niveau actief (beleidsbeïnvloeding, lobby), met steun van o.a. ICCO en HIVOS.

In Nederland is de maatschappelijke aandacht voor MDG 7 de laatste jaren toegenomen door activiteiten als Wandelen voor Water, de Wereldwaterdag (in 2008 georganiseerd door het NWP en UNICEF) en door het Internationale Jaar van Sanitatie en de vooraanstaande rol van de Prins van Oranje daarbij. Binnen en buiten de watersector ontstaan steeds meer samenwerkingsverbanden tussen lokale initiatieven, NGO's, drinkwaterbedrijven, financiële instellingen en overheden (ministeries, gemeentes, waterschappen) om bij te dragen aan MDG 7. Door deze samenwerkingsverbanden wordt de steun en aandacht voor MDG 7 verbreed en is het mogelijk de sterke punten van diverse typen organisaties complementair te organiseren. Het Schokland WASH (*Water Sanitation, Hygiene*) akkoord dat in juni 2007 werd afgesloten door de rijksoverheid, private sector, lagere overheden en het maatschappelijk middenveld is een kader voor deze samenwerking. Voor de stimulering en coördinatie van deze gezamenlijke inzet is het WASH-secretariaat opgericht dat functioneert binnen het NWP (Netherlands Water Partnership).

- 12 Support to Rural Water Supply and Sanitation in Dhamar and Hodeidah Governorates, Republic of Yemen. IOB Impact Evaluation, no 315, October 2008. Water Supply and Sanitation Programmes Shinyanga Region, Tanzania 1990-2006. IOB Impact Evaluation, no 305, May 2007.
- 13 Joint Monitoring Programme progress report 2008 Unicef en WHO, 2008
- 14 Toegang tot veilig drinkwater en verbeterde sanitatie wordt vastgesteld op basis van criteria van het Joint Monitoring Programma van Unicef en WHO dat wereldwijd de voortgang met de realisatie van MDG-7 target 10 monitort.
- 15 Interne monitoring DMW Water Cluster

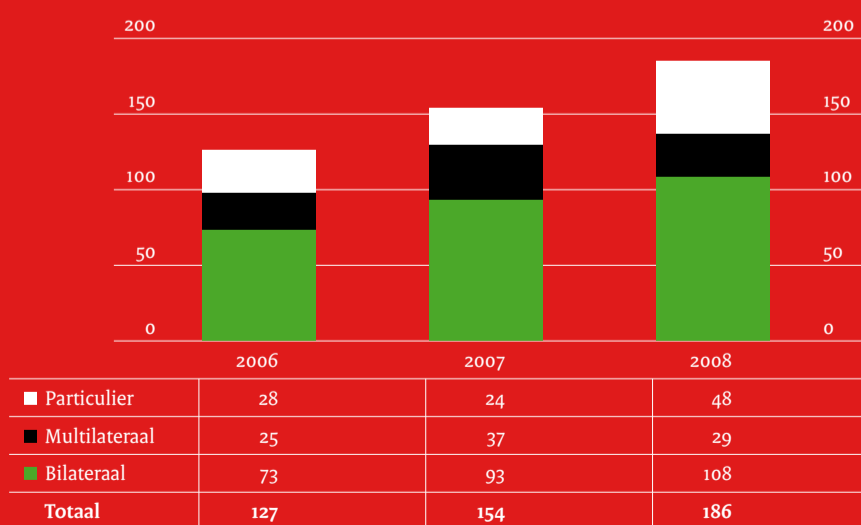

Figuur 5.9
Financiële inzet van Nederlandse NGO's in water en sanitatie sector (euro's)

- Meer dan 1,25 miljoen
- 750.000 - 1,25 miljoen
- 250.000 - 750.000
- 100.000 - 250.000
- Minder dan 100.000
- Westerse Landen
- Geen data

Figuur 5.8 Uitgaven voor water en sanitatie per kanaal (Mln EUR)

(Bron: Ministerie van Buitenlandse zaken (FEZ))

5.4.5

Mozambique

Drinkwater en sanitatie

Nederland werkt sinds de onafhankelijkheid met Mozambique samen op het gebied van drinkwater en sanitatie. Als gevolg van de lange burgeroorlog was de uitgangssituatie van Mozambique slecht. Er waren weinig voorzieningen en de institutionele en organisatorische capaciteiten waren miniem. Lange tijd bleek het onmogelijk deze situatie te veranderen. De vorige resultatenrapportage constateerde dat de resultaten in Mozambique nog onbevredigend waren.

De afgelopen twee jaar is er echter vooruitgang geboekt. Het duidelijkst is dit zichtbaar in de relatief goed ontwikkelde stedelijke sector waar niet alleen de uitvoeringscapaciteit sterk is toegenomen, maar ook mechanismen voor regulering en verantwoording functioneren. Er is hierbij een duidelijke rolverdeling tussen de eigenaar van de stedelijke systemen (FIPAG), de uitvoerder (Aguas de Moçambique) en het regulerende orgaan (CRA) dat de tarieven vaststelt en voor de belangen van de consument opkomt. CRA doet dat op zeer directe en open wijze (inclusief goede communicatie naar de media) wat tot verbeterde transparantie heeft geleid. In de rurale water- en sanitatiesector ligt er nu een meerjarenprogramma waarop donoren hun financiering afstemmen.

Deze positieve ontwikkelingen resulteerden in 2007 in een substantiële groei van het aantal nieuwe waterpunten. Dit geldt vooral voor dichtbevolkte provincies waar de dekkingsgraad 20 procent lager is dan in de overige provincies: Nampula en Zambezia. In 2007 nam in deze gebieden het aantal waterpunten met 21 en 24 procent toe. Bij het huidige tempo is het mogelijk het doel voor het lopende nationale ontwikkelingsprogramma (PARPA 2) in 2009 en de MDG's in 2015 te halen. Hoewel juist in de steden de voortgang tot voor kort beperkt was, zijn de resultaten voor het eerste semester van 2008 positief, waardoor de doelen voor 2009 (60% dekking in steden) alsnog haalbaar lijken. De doelen voor de rurale drinkwatervoorziening (55% in 2009), urbane sanitatie (55% in 2009) en rurale sanitatie (40% in 2009) zullen worden gehaald. Mozambique is daarom wat betreft MDG 7C op schema.

Nederland heeft de laatste decennia een leidende rol gespeeld binnen de donorgemeenschap om tot meer donorcoördinatie en afstemming met nationaal beleid te komen. Om die reden heeft Nederland sterk ingezet op het instrument van sectorale begrotingssteun. Nu nationale programma's voor drinkwater en sanitatie en gezamenlijk donormechanismen van de grond

komen, bestaat de mogelijkheid voor een hogere graad van donorcoördinatie waarbij ook programma's van Care en Unicef in de sectorbrede benadering worden opgenomen. Het Nederlandse waterleidingsbedrijf Vitens heeft via zijn internationale dochtermaatschappij en met steun van het klantenfonds Water for Life, Aqua for All en de ambassade in Maputo sinds 2005, via een PPP, ondersteuning gegeven aan FIPAG om de capaciteit van vier lokale waterleidingbedrijven te versterken. Doel daarbij is niet alleen de bedrijfsvoering te verbeteren maar ook om de armen die in de voorsteden leven van water te voorzien. De resultaten van deze ondersteuning zijn spectaculair geweest: na een periode van bijna totale verwaarlozing van de infrastructuur zijn de bedrijven nu in staat een groeiend deel van de noodzakelijke onderhouds- en functioneringskosten te financieren. Het partnership is inmiddels verlengd tot 2012. Verwacht wordt dat tegen die tijd de lokale bedrijven minimaal 80 % van de functionerings- en onderhoudskosten kunnen betalen (doelstelling is 100 %).

Sinds 2007 is water en sanitatie ook een speerpunt voor SNV in Mozambique. SNV richt zich op capaciteitsontwikkeling op decentraal niveau in het noorden en uiterste zuiden. Daarbij

Inwoners	17.479.000
Oppervlakte	801.590 km ² (19,3 x Nederland)
Hoofdstad	Maputo
Religie	Christendom 42% Islam 18%
Etniciteit	Makua 47% Tsonga 23% Chichewa 12% Shona 11% Yao 4%
Geboortecijfer	35 per 1000 inwoners
Sterftecijfer	21 per 1000 inwoners

Zuigelingensterfte	129 per 1000 geboortes
Levensverwachting	31
Analfabetisme	53,5 % (>15 jaar)
Voedselvoorziening	8.711 kJ per inwoner per dag (2003)
Gezondheidszorg	16.667 inwoners per arts (2002)
Inentingen	72 % (2003)
Werk in landbouw	82,6 %
Werk in industrie	8,2 %
Werk in diensten	9,2 %
Koopkracht (BBP)	€ 1.117 per inwoner

Groei BBP '90-'03	4,6 % per inwoner/per jaar
Uitvoer	Aluminium, garnalen, cashewnoten, katoen, suiker, citrusvruchten, kopra, hout, elektriciteit
Invoer	Machines, voertuigen, aardolie, chemicaliën, metaalproducten, voedingsmiddelen, textiel
CO₂ uitstoot	0,1 ton per inwoner (2003)
Energieverbruik	624 kg steenkool equivalent per inwoner (2002)
Energiebalans	0 % overschot en tekort (2002)

wordt geïnvesteerd in platforms van belanghebbenden voor beheer en onderhoud, verbetering van hygiëne en sanitatie via scholen en capaciteitsopbouw. Er wordt aangehaakt bij de introductie van goedkope technologie van Connect International, een andere belangrijke Nederlandse speler in het noorden van Mozambique. Connect International voert sinds 2006 een door het Ministerie van Buitenlandse Zaken gesteund programma voor gemeenschapsontwikkeling uit met veel aandacht voor water en sanitatie in Tanzania, Zambia en Mozambique (het TAZAMO-programma). In Mozambique gebeurt dit met de lokale organisatie ADPP (Ajude de Desenvolvimento de Povo para Povo) die lokale werkplaatsen opzet en handgeboorde en -gegraven putten, touwpompen, waterfilters en platforms voor latrines heeft geïntroduceerd.

Mozambique

Peter van den Horn

Wie?

Peter van den Horn (41) is drinkwaterexpert en landendirecteur in Mozambique voor Vitens Evides International B.V. Hij woont in de hoofdstad Maputo en werkt in negen steden in het land.

Wat voor bedrijf is Vitens Evides International?

Vitens Evides Internationaal B.V. (VEI) is een dochterbedrijf van de twee grootste drinkwaterbedrijven van Nederland, Vitens en Evides. VEI helpt mee aan het verbeteren van de watervoorziening voor meer dan twintig miljoen mensen in ontwikkelingslanden over de hele wereld. Wij ondersteunen op 'non profit'-basis drinkwaterbedrijven in negen steden met meer dan een miljoen inwoners. De focus ligt op overdracht van kennis en het invoeren van standaard werkprocedures. We helpen drinkwaterbedrijven te professionaliseren en financieel onafhankelijk te worden. Verder helpen we bij het werven van fondsen en het managen van investeringsprojecten ter verbetering van de drinkwaterinfrastructuur. Eind 2004 is VEI een samenwerkingsverband aangegaan met FIPAG, een onafhankelijke overheidsinstelling die verantwoordelijk is voor de verbetering van de stedelijke drinkwatervoorziening in Mozambique.

Wat is uw functie

Ik ben landendirecteur Vitens Evides International. In 2004 begon ik met het opstarten van de activiteiten in vier steden en het opbouwen van de relatie met de overkoepelende organisatie FIPAG. VEI heeft zich verder uitgebreid, en nu coördineer ik de activiteiten op landelijk niveau.

Hoe belangrijk is het werk van VEI?

Onze taak is ervoor te zorgen dat alle investeringen in de drinkwaterinfrastructuur duurzaam zijn. Wij helpen de bedrijven om bestaande en nieuwe infrastructuur goed te beheren en onderhouden. Zo kan de bevolking ook in de toekomst over betrouwbaar drinkwater beschikken.

Kunt u voorbeelden van succes geven?

De samenwerking tussen VEI en FIPAG wordt niet alleen in Mozambique maar ook daarbuiten als een goed voorbeeld gezien. Een van de belangrijke succesfactoren is het feit dat VEI geen winstoogmerk heeft. Als succes kan worden genoemd dat in de vier zuidelijke steden, waar VEI in 2004 is begonnen, de waterbedrijven zijn ontwikkeld van financieel noodlijdend tot kostendekkend voor beheer en onderhoud. Het opleidings- en kennisniveau is meetbaar gestegen. De drinkwatervoorziening was geen (politiek) agendapunt meer tijdens de gemeentelijke verkiezingen in 2008.

Hoe houdt uw project zich tot millenniumdoel 7?

Dankzij de ondersteuning van VEI hebben meer dan 250.000 mensen in Mozambique betrouwbaar drinkwater gekregen en is voor circa 200.000 bestaande klanten de voorziening verbeterd. Nog belangrijker is dat onze inspanningen de drinkwatervoorziening in de toekomst garanderen door professioneel en kostendekkend beheer en onderhoud.

Wat is uw verwachting? Wordt het doel in Mozambique gehaald?

Onze doelstelling, halvering van het aantal mensen zonder toegang tot veilig drinkwater, is enorm ambitieus, vooral ten aanzien van de duurzaamheid. Meer publieke waterbedrijven zouden wereldwijd in actie moeten komen. Vooral voor het platteland moeten er oplossingen komen. Zo kan het onderhoud van handpompen waarschijnlijk beter gedaan worden door stedelijke drinkwaterbedrijven. De verantwoordelijkheid voor het beheer zal natuurlijk wel lokaal moeten blijven.

Wat zou u anders doen als u minister was voor ontwikkelingssamenwerking?

Ik zou meer gebruikmaken van beschikbare kennis, van bijvoorbeeld Nederlandse en buitenlandse waterbedrijven. En ze eerder beschouwen als partner dan als contractpartij. Draag kennis over in de praktijk en beperk het volume schriftelijke adviezen. Ontwikkelingssamenwerking moet vraaggestuurd zijn.

Is er nog iets anders dat u kwijt wilt?

Veranderingstrajecten duren lang, dus ondersteuningsprogramma's tussen lokale en Nederlandse partijen werken beter dan kortdurende projecten. Er moeten natuurlijk wel duidelijke afspraken worden gemaakt over de mate van ondersteuning, afhankelijk van de snelheid van het ontwikkelingsproces en de lokale vraag.

.....
Tekst: Peter van den Horn

Foto: Peter van den Horn

5.4.6

Conclusies

Wereldwijd wordt vooruitgang geboekt bij het realiseren van MDG 7C. Het gaat redelijk goed met het doel voor drinkwater, maar veel minder goed met sanitatie. Daarnaast blijft voortgang achter in specifieke gebieden, waaronder grote delen van Afrika, met name de fragiele staten, en in Zuid en Oost-Azië, vooral de plattelandsgebieden.

Nederland levert een concrete bijdrage aan de realisatie van MDG 7C door de 50 miljoen doelstelling. Vanaf 2007 beginnen de Nederlandse directe investeringen concrete resultaten op te leveren in de vorm van toegang tot drinkwater voor 3,1 miljoen mensen en tot sanitatie voor 3,2 miljoen mensen. Met inbegrip van toerekeningen van de bijdrage via algemene begrotingssteun en Nederlandse kernbijdragen aan multilaterale organisaties, hebben per eind 2008 naar schatting 5,7 miljoen mensen toegang tot drinkwater en 6,8 miljoen tot sanitaire voorzieningen verkregen.

Deze concrete bijdragen aan de verwezenlijking van MDG 7C en de 50 miljoen doelstelling zijn een gevolg van een hechte samenwerking tussen de overheid, maatschappelijke organisaties en bedrijven in de Nederlandse watersector. Het Schokland akkoord en het functioneren van het WASH secretariaat zijn daar exponenten van.

Hoewel door Nederland wordt ingezet op concrete outputs heeft dit in de praktijk niet geleid tot het uit het oog verdwijnen van de resultaatketen in bredere zin. Met name in die landen waar op sectoraal niveau wordt ingezet wordt aandacht besteed aan wetgeving, beleids- en planontwikkeling, versterking van organisaties en institutionele ontwikkeling. Daarnaast spelen vooral maatschappelijke partners een belangrijke rol bij capaciteitsopbouw en institutionele ontwikkeling.

Desondanks moet de conclusie van de resultatenrapportage 2005 – 2006 herhaald worden: de resultaten van de Nederlandse inzet zijn goed, maar schieten in gezamenlijkheid met andere donoren en partners nog tekort. Juist om deze redenen investeert Nederland veel in het verbeteren van de financiering, coördinatie en monitoring van MDG 7C op wereldschaal.